

Rijksoverheid

Handreiking voor de gebiedsprogramma's NPLG

Conceptversie 25 november 2022

Disclaimer

De handreiking is een bijlage bij het Ontwikkeldocument NPLG dat door de Ministerraad is in november 2022 is vrijgegeven ten behoeve van de ontwikkeling van de gebiedsprogramma's en de uitvoering van de planMER-procedure op het NPLG. Het Ontwikkeldocument bevat de actuele stand van de beleidsontwikkeling binnen het NPLG. Deze handreiking biedt een meer operationele invulling om te komen tot provinciale gebiedsprogramma's NPLG.

Aan zowel de Ecologische Autoriteit (EA) als aan het consortium van PBL-RIVM-WUR is gevraagd feedback te geven op deze handreiking ten behoeve van de beoordeling en doorrekening van de gebiedsprogramma's.

Van de kant van het consortium is feedback ontvangen. Geadviseerd wordt om:

- voor de concreet uitgewerkte onderdelen te werken met een *format* voor het ordenen en uitwerking van informatie over maatregelen.
- een *lijst* op te nemen van verschillende typen maatregelen, zowel voor het rijksbeleid als voor provinciale maatregelen. Daarmee kunnen ook dubbelingen worden voorkomen.
- de handreiking nog aan te vullen met het proces voor centrale verzameling voor *monitoring* van beleidseffecten en afspraken over het aanleveren van digitale kaarten.

Het reviewproces van de ecologische autoriteit voor deze handreiking moet nog van start gaan. Naar verwachting zullen ook deze opmerkingen betrekking hebben op de onderbouwing van keuzes en maatregelen, met het oog op de beoordeling van de concept-gebiedsprogramma's. Deze opmerkingen zullen worden verwerkt in paragraaf 4 van deze handreiking, nadat ook het commentaar van de EA is ontvangen.

In januari 2023 zal op basis van een aantal uit te voeren pilots worden bekeken of het minimale niveau van uitwerking voor juli 2023 zoals is omschreven in paragraaf 3 bijstelling behoeft.

Inhoud

1.	Inleiding	4
2.	Vereisten voor de gebiedsprogramma's	6
3.	De uitwerking van doelen en structurerende keuzes in het gebiedsprogramma (vereiste 9)	9
3.1	NPLG-doelen in samenhang	9
3.2	Minimale inhoud gebiedsprogramma juli 2023	10
3.3	Wat kan na 1 juli 2023?	13
4.	Onderbouwing van keuzes en maatregelen	15
4.1	Maatregelen en maatregelpakketten	15
4.2	Onderbouwing van globale keuzes en maatregelen	16
4.3	Financiële onderbouwing	16
5.	Organisatie, wijze van vaststelling, samenhang en andere programma's	18
5.1	Organisatie van het gebiedsproces	18
5.2	Wijze van vaststelling	19
5.3	Samenhang	20
5.4	Gerelateerde programma's	22
	Bijlagen	23
	Bijlage 1: Instrumenten, handelingen en maatregelen	24
	Bijlage 2: samenhang tussen landschappen	25
	Bijlage 3: Concretisering Bossenstrategie	31
	Bijlage 4: Groenblauwe dooradering	32
	Bijlage 5: Toelichting doelen natuur: stikstof	38
	Bijlage 6: Overwegingen i.v.m. grootschalig herstel beekdalen op zandgronden i.r.t. het realiseren van de doelen voor de Kaderrichtlijn Water en de Nitraatrichtlijn	42
	Bijlage 7: Meekoppelen van andere opgaven	45

1. Inleiding

Provincies zijn als gebiedsregisseur binnen het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) eindverantwoordelijk voor het opstellen van gebiedsprogramma's¹. Ook moeten provincies op 1 juli 2023 voldoen aan de plicht van tijdige oplevering van gegevens conform de Wet stikstofreductie en natuurherstel. Dit maakt onderdeel uit van het gebiedsprogramma, waardoor er sprake is van één werkproces en één product.

Deze handreiking geeft hen de minimale vereisten – voor inhoud en aanpak – waaraan de gebiedsprogramma's moeten voldoen. Ook geeft de handreiking suggesties die provincies kunnen gebruiken bij het opstellen van de gebiedsprogramma's. Voor waterschappen, gemeenten en andere gebiedspartijen, zoals agrarische ondernemers, en maatschappelijke stakeholders biedt de handreiking inzicht. Met deze handreiking wordt ook invulling gegeven aan de motie Boswijk, Van Campen en Grinwis.

De handreiking is een operationele aanvulling op het ontwikkeldocument NPLG dat de stand van zaken rond de uitwerking van de doelen, de structurerende keuzes en aanpak weergeeft. Dit ontwikkeldocument en de handreiking is door het kabinet vrijgegeven om te gebruiken bij de verdere ontwikkeling van de gebiedsprogramma's.

Doel gebiedsprogramma

Het gebiedsprogramma geeft op hoofdlijnen een passende, gebiedsgerichte uitwerking per provincie van de indicatieve regionale doelen van het Nationaal Programma Landelijk Gebied (zie startnotitie en het ontwikkeldocument NPLG). De uitwerking bevat een eerste programmering van maatregelen, die voldoende inzicht geeft in hoe deze doelen behaald worden. De regionale doelen zijn nog indicatief. Het interbestuurlijk proces tussen oktober 2022 en juli 2023 kan leiden tot aanpassingen van deze doelen, met in achtname van de geldende internationale verplichtingen. De doelen worden vastgelegd in het NPLG. Voor de relatie tussen de gebiedsprogramma's en het NPLG zie hoofdstuk 5 van het ontwikkeldocument NPLG.

Status en vaststelling

Het gebiedsprogramma als geheel is te zien als een programma onder de Omgevingswet. Het moet daarom een omschrijving bevatten van doelen en middelen én een verantwoording over de wijze van participatie. Gedeputeerde Staten (GS) kan het gebiedsprogramma vaststellen via de reguliere voorbereidingsprocedure, tenzij voor een planMER wordt gekozen. Het betrekken door Gedeputeerde Staten van Provinciale Staten is gewenst en zal in de praktijk veelal voor de hand liggen. Een programma is zelfbindend, wat betekent dat er zo nodig een nadere uitwerking in staat voor doorwerking naar andere partijen.

Adaptief programmeren

Een gebiedsprogramma bestaat, naast analyses en globale keuzes onder meer uit maatregelpakketten voor het – binnen gestelde termijnen en indicatieve budgetten – realiseren van de NPLG-doelen. Als een gebiedsprogramma aan de vereisten voldoet, kan het rekenen op een positieve beoordeling van het Rijk. Na een positieve beoordeling kan een rijksbijdrage worden aangevraagd voor de maatregelpakketten. Onder meer uit het

¹ Dit geeft ook invulling aan de motie van Boswijk, Van Campen en Grinwis (kamerstuk 33576-311), waarin de regering wordt verzocht de provincies de regie te laten nemen in hoe het stikstofbeleid en het budget ingezet worden voor investeringen in innovatie en verplaatsen en opkoop van bedrijven. Mits alle provincies samen komen tot een 50% stikstofreductie in 2030 en realisatie van de opgaven op het gebied van water en klimaat.

Transitiefonds. De processtappen en vereisten voor zo'n aanvraag zijn opgenomen in de Spelregels Meerjarenprogramma Transitie Landelijk Gebied (eveneens een versie 1.0, en meegestuurd met Ontwikkeldocument NPLG). Onderdelen die nog niet zo ver zijn, moeten aan volgende versies van het gebiedsprogramma worden toegevoegd. Dit laat onverlet dat versie 1.0 voor deze onderdelen op globaal niveau wel al inzicht moet geven langs welke lijnen het totale doelbereik voor een provincie/gebied, binnen gestelde termijnen en indicatieve budgetten (conform NPLG), gerealiseerd gaat worden. Dit is ook een voorwaarde om in aanmerking te komen voor eerdergenoemde rijksbijdragen.

De ontwikkeling van gebiedsprogramma's is zodoende een adaptief proces, met aanpassing aan veranderende contexten, inbreng en ontwikkeling van nieuwe kennis en voortdurend leren en optimaliseren van proces en inhoud. Vanwege dit iteratieve karakter is een lerende aanpak essentieel. Bij het opstellen van het gebiedsprogramma verdient systematisch leren via het actief ophalen van nieuwe inzichten en ervaringen uit het veld en uit onderzoek, reflectie, evaluatie en aanpassing, veel aandacht. In hoofdstuk 6 staat beschreven hoe het Rijk het leren tussen Rijk en regio, tussen en in gebieden en binnen het Rijk versterkt en ondersteunt.

2. Vereisten voor de gebiedsprogramma's

(vereiste 1) **Reikwijdte** - Het gebiedsprogramma omvat het gehele landelijk gebied, gedefinieerd als de contramal van het stedelijk gebied. Het begrip stedelijk gebied is vastgelegd in het Besluit kwaliteit leefomgeving². De mate waarin maatregelen in het landelijk gebied noodzakelijk zijn, zal sterk variëren per gebied.

(vereiste 2) **Indeling van het programma** - De gebiedsprogramma's bevatten een algemeen deel, een gebiedsgericht deel en een deel dat betrekking heeft op financiën, risico's en randvoorwaarden. In het programma zijn voorstellen voor uitvoering van maatregelpakketten inzichtelijk gemaakt om tot doelrealisatie te komen. Onder 'maatregelen' op pagina 10 van deze handreiking, en in het spelregeldocument, is inzichtelijk gemaakt wat bedoeld wordt met een maatregelpakket.

(vereiste 3) **Deelgebieden** - Per provincie wordt één gebiedsprogramma opgesteld: een Provinciaal Programma Landelijk Gebied (PPLG). Het PPLG bevat een ruimtelijke verdeling van de opgaven en maatregelen die concreet zijn uitgewerkt in deelgebieden. Het is aan de provincie om deze indeling in deelgebieden te maken. Voor de indeling van deelgebieden kan gebruik gemaakt worden van de natuurlijke kenmerken en culturele identiteit van gebieden en voorkomende landschapstypen, zoals beekdalen en veenweidegebieden. Ook de Natura 2000-gebieden, organisaties van nationale parken en lopende gebiedsprocessen – zoals regionale veenweidestrategieën en KRW-deelstroomgebieden – worden betrokken bij de vormgeving van de keuzes rond de gebiedsindeling. De voor het landelijk gebied relevante NOVEX-gebieden de Peel, Zuid-Limburg en het Groene Hart komen op een herkenbare manier terug in het programma, bijvoorbeeld in de vorm van een deelgebied voor de betreffende provincies. De Veluwe komt als herkenbaar deelgebied terug in het gebiedsprogramma van Gelderland. De provincie Gelderland heeft voor de Veluwe samen met 21 betrokken gemeenten en het waterschap Vallei en Veluwe en het Rijk een bestuurlijk arrangement opgesteld.

(vereiste 4) **Schakel met vervolgbesluitvorming** - Het programma vormt de schakel tussen de NPLG-doelen aan de ene kant en vervolgbesluitvorming (bestuursrechtelijk, privaatrechtelijk en feitelijke handelingen) aan de andere kant. In het gebiedsprogramma wordt daarom aangegeven welke vervolgstappen er concreet nodig zijn om daadwerkelijk tot uitvoering te kunnen komen. Zie bijlage 1 voor een overzicht van mogelijke vervolgbesluiten en maatregelen.

(vereiste 5) **Sociaaleconomische effecten analyse** – Het kabinet vindt het belangrijk dat bij de transitie in het landelijk gebied aandacht uitgaat naar sociaaleconomische effecten en naar de brede welvaart van de mensen die er wonen, werken, opgroeien en recreëren. Wat de sociaaleconomische effecten van de programma's zijn op bijvoorbeeld de landbouwsector en het platteland verschilt per regio. In de Wet stikstofreductie en natuurverbetering is daarom vastgelegd dat de provincies in de gebiedsplannen de verwachte sociaaleconomische effecten van maatregelen beschrijven. Met deze

² Stedelijk gebied: op grond van een omgevingsplan of een omgevingsvergunning voor een buitenplanse omgevingsplanactiviteit toegelaten stedenbouwkundig samenstel van bebouwing voor wonen, dienstverlening, bedrijvigheid, detailhandel en horeca, en de daarbij behorende openbare of sociaal-culturele voorzieningen en infrastructuur, met uitzondering van stedelijk groen aan de rand van die bebouwing en lintbebouwing langs wegen, waterwegen of waterkeringen (Bkl, bijlage 1, Begripsbepalingen).

impactanalyse in de hand kunnen provincies de afweging maken welke maatregel passend is in het gebied en of daarbij aandacht uit moet gaan naar flankerend beleid of mitigatie van effecten. Een sociaaleconomische impactanalyse is daarom ook onderdeel van het NPLG en de integrale gebiedsplannen. Provincies wordt gevraagd deze analyse op te stellen, juist omdat zij gebruik kunnen maken van de praktijkkennis en expertise binnen de provincie zelf en van lokale organisaties binnen het gebied. Brede welvaart en het sociaaleconomisch perspectief voor de landbouwsector krijgen in de analyses een prominente plek. De resultaten worden benut bij het maken van keuzes over de manier waarop de doelen worden bereikt. De methodologie van deze analyse wordt uitgewerkt door provincies, Rijk en kennisinstellingen en verschillende maatschappelijke organisaties. De analyses moeten eenduidig, overzichtelijk en vergelijkbaar zijn. Voor de eenduidigheid wordt voortgebouwd op de methodiek die door WEcR ontwikkeld is voor de analyse van de sociaaleconomische effecten, haalbaarheid en betaalbaarheid van stikstofmaatregelen in het kader van het programma Stikstof en natuurversterking op nationaal niveau. Op welk schaalniveau de analyses uitgevoerd zullen worden, moet blijken uit de nadere uitwerking van de methodiek. De sociaaleconomische impactanalyse wordt ook meegenomen bij de toetsing van de gebiedsprogramma's. Hoe die toetsing eruit gaat zien is op dit moment nog werk in uitvoering. Het kabinet vindt deze analyses belangrijk als basis voor een nadere afweging en om te bepalen of er aanvullend beleid nodig is.

(vereiste 6) **Monitoring** - De provincies zijn met de gebiedspartijen verantwoordelijk voor het verzamelen en beschikbaar stellen van de gegevens die nodig zijn om de voortgang, resultaten en effecten (doelbereik en neveneffecten) van de maatregelen van het gebiedsprogramma te kunnen volgen en bij te kunnen sturen. Daarbij wordt in eerste instantie uitgegaan van de huidige verantwoordelijkheden in de bestaande monitoringsstelsels voor a) stikstof (Wet stikstofreductie en natuurverbetering), b) de Kader Richtlijn Water, c) de monitor klimaatbeleid, en de d) natuur (Natuurpact, Uitvoeringsprogramma Natuur, inclusief de actualisatie/uitbreiding van natuurmonitoring die in opdracht van Programma Natuur is ontwikkeld). Zo wordt optelbaarheid en vergelijkbaarheid geborgd. In het gebiedsprogramma wordt een (beknopte) beschrijving gegeven van de beleidstheorie en de geplande monitorings- en evaluatieactiviteiten (mede gebaseerd op de huidige monitoringsstelsels) met relatie tot het NPLG. Om provincies hierin te ondersteunen wordt door het Rijk, in samenspraak met de provincies, een handboek monitoring opgesteld (naar verwachting beschikbaar in het eerste kwartaal van 2023) dat ook handvatten biedt voor de informatievoorziening ten behoeve van de maatregelmonitoring in het Meerjarenprogramma Transitie Landelijk Gebied, in de vorm van een jaarlijks te actualiseren programmaboek.³

(Vereiste 7) **Participatie** - In het gebiedsprogramma wordt verantwoording afgelegd over de wijze waarop de participatie rond de totstandkoming van het gebiedsprogramma – formeel of informeel – is ingericht, de manier waarop gebiedspartijen zijn betrokken én wat met de opbrengsten van de participatie is gedaan. Daarbij wordt ook recht gedaan aan de motie Boswijk (Boeren gelijkwaardig aan tafel⁴).

³ Omdat de huidige monitoringsstelsels mogelijk nog onvoldoende zijn om monitoring op doelbereik, proces- en uitvoeringsvoortgang en sociaaleconomische effecten mogelijk te maken, kan aanpassing, uitbreiding of integratie nodig zijn. Dit betekent dan ook dat het monitoringsstelsel een groeipad zal kennen.

⁴ Motie van Boswijk (kamerstuk 35 925 XIV, nr 105): verzoekt de regering om de positie van de boer in de gebiedsprocessen dusdanig te borgen dat zij zowel praktisch als met gebruikmaking van de juiste ondersteuning kunnen deelnemen aan de gebiedsprocessen en de Kamer hierover te informeren bij de presentatie van het Nationaal Programma Landelijk Gebied.

(Vereiste 8) **Samenhang** - Het gebiedsprogramma is in ieder geval gericht op het in samenhang bereiken van de in paragraaf 4.1 genoemde doelen volgende doelen/ internationale verplichtingen. In de gebiedsprogramma's wordt bij het maken van keuzes en de selectie van maatregelen in samenhang naar de relevante opgaven in het gebied gekeken. In Bijlage 2 zijn visualisaties bijgevoegd van hoe samenhang er op gebiedsniveau kan uitzien, uitgewerkt naar landschapstype.

(Vereiste 9) **Uitwerking van doelen en structurerende keuzes voor het gebiedsprogramma van juli 2023 en verder** - zie hoofdstuk 3

(Vereiste 10) **Externe toetsing en doorrekening concept-gebiedsprogramma's** - De concept gebiedsprogramma's met maatregelpakketten zoals die 1 juli 2023 worden opgeleverd, worden getoetst door de Ecologische Autoriteit. Zie hoofdstuk 5 van de Ontwikkeldocument NPLG. Ook worden de concept gebiedsprogramma's op doelbereik extern geëvalueerd dan wel doorgerekend door kennisinstellingen (ook benoemd in het Ontwikkeldocument). In een nader uit te werken factsheet (verwacht in januari 2023) wordt inzichtelijk gemaakt welke informatie in het gebiedsprogramma benodigd is voor de toets door de Ecologische Autoriteit (o.a. op wetenschappelijke onderbouwing) en voor de externe doorrekening door de kennisinstellingen. In het opstellen van de factsheet worden de provincies betrokken om te zorgen dat de informatievraag aansluit bij de informatie die ook ingezet wordt voor de monitoring (zie vereiste 6). Uitgangspunt is dat er een eenduidige informatiestroom ontstaat die zo laag mogelijk is in administratieve last en gebruikt wordt voor meerdere doeleinden (toetsing, doorrekening, monitoring).

3. De uitwerking van doelen en structurerende keuzes in het gebiedsprogramma (vereiste 9)

3.1 NPLG-doelen in samenhang

Het Rijk heeft per provincie inzichtelijk gemaakt welke algemene en regionale opgaven er in het kader van het NPLG liggen. Een samenvattende tabel is hier opgenomen. Zie voor een inhoudelijke toelichting het Ontwikkeldocument NPLG.

Natuur	Water	Klimaat (broeikasgassen)
30% natuurherstel Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR) (2030) <i>Richtinggevende</i> landelijke areaal- en kwaliteitsopgave natuur tbv 30% VHR en de gunstige staat van instandhouding (gSvI)	Concentraties nutriënten (P en N) in grond- en oppervlaktewaterlichamen voldoen aan wettelijke normen (2027)	Emissiereductieopgaven broeikasgassen veenweiden voor 6 provincies (2030), als onderdeel van de nationale opgave Broeikasgassen landgebruik optellend tot 1 Mton CO ₂ eq (2030)
Per provincie een (richtinggevende) ruimtelijke vertaling van benodigde stikstofreductie. Deze inzet is onderdeel van de totaal benodigde stikstofreductie die nodig is voor de landelijke doelen: <ul style="list-style-type: none"> • 2025: 50% areaal met stikstof gevoelige habitats binnen N2000 onder de kritische depositiewaarde • 2030: 74% areaal met stikstof gevoelige habitats binnen N2000 onder de kritische depositiewaarde 	Concentraties gewasbeschermingsmiddelen in grond- en oppervlaktewaterlichamen voldoen aan wettelijke normen (2027)	Landelijke emissiereductieopgave broeikasgassen voor de veehouderij en akkerbouw (mestaanwending in de akkerbouw) van 5 Mton CO ₂ eq (in 2030). Nog te verdelen per provincie, op basis van een nog nader te bepalen verdeelsleutel. Om te voldoen aan de Global Methane Pledge dient met het NPLG in de veehouderij en akkerbouw een methaanemissiereductie van minimaal 3,82 Mton CO ₂ eq. te zijn gerealiseerd in 2030.
Areaal opgave per provincie voor nieuw bos (2030), optellend tot 37.400 ha	Grondwaterlichamen voldoen aan de norm voor een goede kwantitatieve toestand (2027)	Landelijke koolstofvastlegging in bomen/bos/natuur van 0,4 – 0,8 Mton CO ₂ eq en in landbouwbodems van 0,5 Mton CO ₂ eq (2030) (Bomen/ bos/natuur gerealiseerd via bossenstrategie).
Resterende opgave areaal per provincie voor Natuur netwerk Nederland (NNN), optellend tot 40.571 ha (2027)	Beleid, inrichting en beheer aangepast aan het veranderende klimaat. Schade en ontwrichting door weersextremen zoveel mogelijk beperken (2050)	
Hydrologische condities N2000-gebieden op orde (2027)		
10% groenblauwe dooradering (2050), waarvan de helft van de opgave in 2030 gerealiseerd is		
Blauw	bekend en vastgesteld	
Oranje	indicatief bekend gemaakt via de startnotitie NPLG	
Geel	Nationaal doel geactualiseerd of nieuw (indicatief) bekend gemaakt via Kamerbrief NPLG november 2022). De verdeling van deze opgaven naar provincies volgt begin 2023.	

De keuze om natuur-, water- en klimaatdoelen in het NPLG in samenhang centraal te stellen is een bewuste. Afzonderlijke maatregelen kunnen positieve effecten hebben op meerdere doelen. Wanneer ze doordacht worden ingezet, kan werk met werk worden gemaakt. Ook kan op meerdere doelen tegelijk resultaat behaald worden met slimme combinaties van maatregelen. Voorkomen moet worden dat overhaaste maatregelen later spijt geven, omdat bijvoorbeeld wel het stikstofvraagstuk is aangepakt, maar onvoldoende is gekeken naar water (kwaliteit en zoetwaterbeschikbaarheid) en klimaat.

Tegelijkertijd is er het besef dat gebiedsprocessen en alles in samenhang bezien en afwegen tijd kosten en dat de tijd tot 1 juli beperkt is. Er moeten daarom prioriteiten worden gesteld, zowel in de uitwerking van deelonderwerpen als naar gebieden. De urgentie is immers niet overal even groot. Voor de eerste editie gebiedsprogramma is het nodig om voor het hele landelijke gebied een aantal analyses en hoofdkeuzes te maken, maar die alleen voor een aantal gebieden concreet in te vullen met maatregelen. In de periode na 1 juli en verder kan vervolgens stapsgewijs worden gewerkt aan het uitwerken van globale keuzes naar concrete maatregelpakketten. De versie van het gebiedsprogramma die uiterlijk 1 juli door GS wordt aangeleverd is een ontwerp-versie, geschikt om beoordeeld te worden door de ecologische autoriteit, het consortium van RIVM-PBL-WUR en beleidsmatig door het rijk. Op basis dan deze toetsen kan het gebiedsprogramma nog worden bijgesteld.

3.2 Minimale inhoud gebiedsprogramma juli 2023

Provincies leveren uiterlijk 1 juli 2023 een gebiedsprogramma op, met de volgende minimale inhoud.

Voor alle provincies:

1. Provincies) Voortouwnemers maken de afgesproken **natuurdoelanalyses** voor stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden die overbelast zijn door stikstofdepositie. De provincies nemen de conclusies uit de natuurdoelanalyses op in het gebiedsprogramma en geven -op basis van deze analyses- aan tot welke keuzes en maatregelen zij komen. Er wordt gewerkt met de meest actuele natuurdoelanalyses. Dit betekent dat definitieve natuurdoelanalyses worden gebruikt op basis van de toetsing van de Ecologische Autoriteit als dat beschikbaar is. Geef daarbij ook aan wat het advies is en wat daarmee is gedaan. Niet alle natuurdoelanalyses zullen getoetst kunnen zijn vóór 1 juli 2023. In dat geval worden de ontwerp-natuurdoelanalyses gebruikt.
2. Provincies brengen samen met de waterschappen – met beschikbare gegevens – **de feitelijke kenmerken van het water-/bodemsysteem** en de klimaatbestendigheid daarvan in beeld, als basis voor het gebiedsproces en de ontwikkelrichting van de landbouw in een gebied: waar en hoe water vasthouden, waar is hoeveel waterberging gepland, wat is maximale onttrekking in ruimte en tijd. Ook wordt op basis van de beschikbare kennis een quick scan/stress test uitgevoerd naar de veerkracht van het systeem⁵.
3. Provincies maken - mede op basis van de brief over de toekomst van de landbouw van de minister van LNV en het Landbouwakkoord - **per deelgebied een concretisering van de transitie van de landbouw**, bijvoorbeeld aan de hand van transitiepaden per sector. De keuzes hiervoor passen binnen de richtinggevende doelen voor natuur, stikstof,

⁵ Dit mede ter uitvoering van de motie De Groot: 27625-573 verzoekt de regering de gebiedsprogramma's in het Nationaal Programma Landelijk Gebied te beoordelen op waterbeschikbaarheid en deze niet goed te keuren en terug te sturen voor herziening als deze ondermaats zijn om achteruitgang in diverse watertypes te voorkomen.

water, klimaat en de structurerende keuzes en analyse van het bodem-/watersysteem (rekening houdend met derogatie en de norm voor grondgebondenheid).

4. Het gebiedsprogramma bevat een **strategie om 30% van de VHR-opgave richting 2030 te realiseren**. Deze 30% staat niet gelijk aan 30% extra natuur areaal, maar aan de overbrugging van 30% van het gat naar het realiseren van een gunstige staat van instandhouding voor alle beschermde habitattypen en soorten. Het gaat daarbij specifiek om de door de VHR beschermde habitattypen en soorten die op dit moment nog niet in een landelijk gunstige staat van instandhouding verkeren. Provincies brengen in beeld wat de additionele opgave is in relatie tot de lopende trajecten Natuurnetwerk Nederland en de Bossenstrategie, en of er aanvullende maatregelen nodig zijn om deze 30% doelstelling te behalen. Bij voorkeur wordt met landschapsecologische systeemanalyses inzichtelijk gemaakt wat de provincie potentieel kan bijdragen aan het bereiken van een landelijk gunstige staat van instandhouding op het niveau van natuurdoeltypen. Provincies kunnen bij het invullen van deze opgave rekening houden met de samenhang met de landbouwtransitie. Om invulling te geven aan de ambitie van 30% natuurherstel werkt LNV aan een breed gedragen uitwerking, samen met agrarische sectoren, natuurorganisaties en provincies. Een aantal soorten en habitattypen heeft extra aandacht nodig ten behoeve van het voorkomen van verslechtering of het realiseren van 30% verbetering op landelijk niveau (zie www.naturazoo0.nl/nplg). Het gebiedsprogramma gaat in op de benodigde condities hiervoor.
5. Provincies geven aan op welke wijze (inclusief planning) zij de **beheerplannen** voor Natura 2000-gebieden actueel houden en de instandhoudingsdoelen concreet uitwerken in omvang, ruimte en tijd. Voor de uitwerking van instandhoudingsdoelstellingen geldt een uiterste termijn van juli 2025.
6. Het ruimtebeslag dat met de uitvoering van de **Bossenstrategie** en de afronding van het Natuurnetwerk Nederland is gemoeid, wordt gebruikt als onderlegger voor keuzes binnen het gebiedsprogramma die een ruimtelijke impact hebben. De klimaatadaptatie met en van natuur; het toepassen van de Actielijnen klimaat en natuur⁶ wordt hierbij betrokken. Voor de resterende hectares Natuurnetwerk Nederland (Natuurpact), stellen provincies een planning en aanpak op voor de versnelling van de realisatie. Ze geven aan waar (in zoekgebieden) en met welke functies de opgave voor nieuwe natuur in het Natuurnetwerk Nederland wordt gerealiseerd. Zie voor de gevraagde uitwerking Bossenstrategie bijlage 3.
7. Provincies inventariseren wat het huidige percentage **aan groenblauwe dooradering** is. Via het aanvalsplan landschapselementen wordt helder gemaakt hoe dit gedaan kan worden. Provincies maken voor beekdalen, overgangsgebieden rond Natura 2000-gebieden en veenweidegebieden inzichtelijk welke kansen zij zien om het percentage in die gebieden te verhogen én welke stappen nodig zijn om de resterende opgave te realiseren (uitwerking opgave). Zie bijlage 5 voor een uitgebreide omschrijving van de minimale vereisten.
8. Het programma voldoet op het punt **van stikstofreductie en natuurherstel** aan de eisen uit de Wsn, met een focus op de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden en de overgangsgebieden rondom Natura 2000-gebieden. Daarvoor is een analyse per Natura 2000-gebied nodig, inzicht in emissiebronnen, inzicht in maatregelen met zicht op doelbereik en ontwikkelruimte in kaart brengen. Het programma bevat voorgenomen en aanvullende natuurherstelmaatregelen, vanuit het Programma

⁶ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2021/03/31/actielijnen-klimaatadaptatie-natuur>

Natuur, die gereed zijn voor uitvoering. Waar dit concrete niveau nog niet mogelijk is, wordt ten minste aangegeven hoe de globale keuzes, over de ontwikkelrichting van landbouw per deelgebied en die bijdragen aan de provinciale reductieopgave, kunnen worden gerealiseerd. Het Rijk biedt hiervoor een helder inzicht in het generieke beleid, de effecten daarvan en de rijksinstrumenten die door provincies gebiedsgericht kunnen worden ingezet. Zie bijlage 6 voor een nadere uitwerking.

9. De provincies wordt gevraagd in de gebiedsprogramma's de **overgangsgebieden** nader uit te werken. De gebiedsprogramma's beschrijven hiervoor wat systeemherstel van het desbetreffende Natura 2000 gebied vraagt aan maatregelen buiten het Natura 2000 gebied die specifiek kunnen landen in overgangsgebieden. De gebiedsprogramma's bevatten waar mogelijk de locatie en omvang van een overgangsgebied en bevat een overzicht van mogelijke maatregelen die in dit gebied genomen kunnen worden. Dit kan in een volgende versie van de gebiedsprogramma's nader gespecificeerd of aangepast worden. Als het gebiedsprogramma geen overgangsgebied bevat wordt een toelichting gevraagd op welke maatregelen getroffen worden om alsnog tot doelbereik te komen.
10. Het programma bevat bestaande en aanvullende maatregelen **natuurherstel**, waaronder het tegengaan van invasieve exoten, met een ruimtelijke component (gericht op het tegengaan van verslechtering en met zicht op doelbereik).
11. Het gebiedsprogramma bevat de benodigde maatregelen om de **hydrologische condities** voor Natura 2000-gebieden op orde te brengen, ook conform KRW-doelstellingen. Daarvoor wordt inzichtelijk gemaakt
 - Welke Natura 2000-gebieden hydrologisch wel en welke nog niet op orde zijn.
 - Wat de oorzaak is bij gebieden waar de hydrologie nog niet op orde is.
 - Hoe systeemherstel kan leiden tot het voldoen aan de hydrologische vereisten van de instandhoudingsdoelstellingen.
 - Welke maatregelen hiervoor worden opgenomen, en in hoeverre en wanneer die ertoe leiden dat de benodigde hydrologische condities worden bereikt.
 - Een planning en plan van aanpak voor de realisatie.
 - Welke instrumenten worden ingezet.
12. Provincies geven aan hoeveel van de **klimaatopgave** (reductie CO₂ eq.) en de methaanreductieopgave voor de veehouderij (incl. mestaanwending in de akkerbouw) en hoeveel van de opgave in het landgebruik (voor onderdelen landbouwbodems, veenweiden en bomen, bos en natuur) wordt gerealiseerd. Het gebiedsprogramma maakt inzichtelijk welke instrumenten en maatregelen hieraan bijdragen en hoeveel (oppassen voor overlap). Voor klimaat geldt ook nog dat er maatregelen uit reeds bestaande/geagendeerde maatregelen genomen kunnen worden. Maak dit dan wel inzichtelijk, zodat dit gemonitord kan worden. Bij het opstellen van de gebiedsprogramma's kunnen de provincies ook gebruik maken van de generieke maatregelen van het Rijk die nog in ontwikkeling zijn. Het Rijk kan hier de laatste stand van zaken op meegeven, bijvoorbeeld ten aanzien van de Richtlijn Industriële Emissies (RIE).
13. Het programma bevat een **sociaaleconomische impactanalyse** (zie vereiste 5).
14. In de **stroomgebiedsbeheersplannen** vastgelegde maatregelen die een ruimtelijke impact hebben, worden betrokken bij ruimtelijke keuzes in het gebiedsprogramma. In brede zin, dus niet alleen de aanpak beekdalén.
15. **Indicatieve kaart** – globale keuzes worden weergegeven op een indicatieve kaart (schaalniveau 1:100.000) per deelgebied inzichtelijk gemaakt. Daarbij wordt een

detailniveau gevraagd waarmee enerzijds voldoende perspectief wordt geborgd dat de hoofdoelen van het NPLG gerealiseerd worden en anderzijds er voldoende ruimte is om na juli 2023 tot een verdere gebiedsgerichte invulling op perceelsniveau te komen. Voor maatregelen waarbij een wijziging van een omgevingsplan aan de orde kan zijn, dient wel helder te zijn in welke gemeente deze maatregelen neerslaan.

De provincies wordt gevraagd in de gebiedsprogramma's de overgangsgebieden nader uit te werken. De gebiedsprogramma's beschrijven hiervoor wat systeemherstel van het desbetreffende N2000 gebied vraagt aan maatregelen buiten het Natura 2000-gebied die specifiek kunnen landen in overgangsgebieden. De gebiedsprogramma's bevatten waar mogelijk de locatie en omvang van een overgangsgebied en bevat een overzicht van mogelijke maatregelen die in dit gebied genomen kunnen worden. Dit kan in een volgende versie van de gebiedsprogramma's nader gespecificeerd of aangepast worden. Als het gebiedsprogramma geen overgangsgebied bevat wordt een toelichting gevraagd op welke maatregelen getroffen worden om alsnog tot doelbereik te komen.

Voor specifieke provincies:

16. Door betreffende provincies is voor de **beekdalen** op hoge zandgronden vastgesteld met welke combinatie van maatregelen de KRW-doelen worden behaald (Addendum op het 7e actieprogramma Nitraatrichtlijn). In beekdalen waar grootschalig beekherstel noodzakelijk is, geeft de provincies aan: de begrenzing van de breedte, een indicatie van het toekomstig landgebruik en een kostenindicatie voor verwerving, ontwaarding en mogelijke herinrichting van het gebied (zie bijlage 4). Het Rijk voorziet daarnaast via de handreiking bufferzones in de benodigde wetenschappelijke kennis, provincies vertalen deze per beekdal (link opnemen). Ook wordt aangegeven welke beekdalen in aanmerking komen voor bosaanleg conform de Bossenstrategie. Verder wordt aangegeven waar mestvrije zones komen en in welke kwetsbare gebieden de derogatie versneld wordt afgebouwd.
17. De **veenweideprovincies** hebben hoofdkeuzes gemaakt voor vernatting, aanpak extensivering en aanpak afwaardering. Deze zijn in gerelateerd aan het geheel van de NPLG-opgaven en de invulling van grondgebondenheid. De hoofdkeuzes werken toe naar verhoging van de grondwaterstand om bodemdaling te verminderen en CO₂ uitstoot te beperken in 2030. Dit kan door toe te bewegen naar een oppervlakte-waterpeil van 20 tot 40 centimeter onder maaiveld.

3.3 Wat kan na 1 juli 2023?

Uiterlijk 1 juli leveren provincies een toetsbare versie op van hun gebiedsprogramma. In de periode daarna wordt het gebiedsprogramma getoetst langs de bovengenoemde lijnen (toetsingsadvies Ecologische Autoriteit, doorrekening op doelbereik, integrale beoordeling Rijk) en vervolgens waar nodig bijgesteld en door GS vastgesteld. Voor de onderdelen die globaal zijn uitgewerkt is daarna een nadere concretisering nodig naar maatregel-pakketten met bijbehorende onderbouwing. Over de vraag of voor nadere uitwerking van gebiedsprogramma's een vaste frequentie nodig is, wordt nog overleg gevoerd met provincies.

Meer specifiek kunnen de volgende onderdelen worden benoemd voor de latere versies van het gebiedsprogramma:

Concretisering van de instandhoudingsdoelen voor Natura 2000-gebieden

Het is van belang dat op termijn de instandhoudingsdoelstellingen per Natura 2000-gebied in omvang en tijd concreet wordt uitgewerkt: wat is de bijdrage per gebied aan het realiseren van de landelijk gunstige staat van instandhouding? Zo kan worden

aangetoond dat de maatregelen aansluiten bij de doelen. Provincies geven uiterlijk per 1 juli 2025 de beoogde bijdrage per gebied aan. Daarmee wordt duidelijk wat de behouds-, uitbreidings- en kwaliteitsverbeteringsdoelen per Natura 2000-gebied concreet inhouden. LNV ontwikkelt met provincies een methodiek om ook omvang en de kwaliteit van leefgebieden voor soorten en de kwaliteit van habitattypen zo veel mogelijk te concretiseren, in relatie met natuurmonitoring.

Planning bijdrage gunstige staat binnen en buiten Natura 2000-gebieden

Een planning op welke termijn – na 2030 – de bijdrage binnen en buiten de Natura 2000-gebieden aan de landelijk gunstige staat van instandhouding gerealiseerd zal zijn. Aandachtspunt hierbij is dat ook buiten Natura 2000-gebieden verslechtering niet gewenst is.

Klimaat

De provincies maken een doorkijk voor de klimaatopgave na 2030. Wat betekent deze resterende klimaatopgave en welke maatregelen komen hiervoor in beeld?

4. Onderbouwing van keuzes en maatregelen

Deze paragraaf wordt aangepast op basis van feedback van ecologische autoriteit en het consortium van PBL-RIVM-WUR

4.1 Maatregelen en maatregelpakketten

Aanvullend op de globale keuzes wordt in een gebiedsprogramma (per deelgebied) zoveel als mogelijk aangegeven welke maatregelen worden getroffen. Het gaat daarbij nadrukkelijk om maatregelen die vanuit de samenhang van de NPLG opgaven effectief zijn.

Bij het opnemen van maatregelen in een gebiedsprogramma kan onderscheid worden gemaakt naar mate van uitwerking in twee fasen:

1. *Realisatie*: Het is duidelijk hoe een maatregel(pakket) gerealiseerd gaat worden, welke partijen betrokken zijn, wat hun financiële bijdrage is en wat een maatregel(pakket) oplevert. Verantwoordelijkheden en rollen tijdens de realisatiefase zijn vastgelegd en de voor uitvoering benodigde (planologische) besluiten zijn genomen.
2. *Planuitwerking*: Het is duidelijk waar een maatregel(pakket) over gaat en er is minimaal een voornemen/draagvlak om tot (planologische) besluitvorming te komen. Er zijn echter nog uitzoekpunten of planologische of andere publiekrechtelijke besluiten – waaronder ook vergunningverlening – nodig om te kunnen starten met realisatie van de maatregel of het maatregelpakket.

Aanvullend bestaat de mogelijkheid om maatregelen die onderdeel zijn van een vastgesteld en door het Rijk positief beoordeeld gebiedsprogramma op basis van voortschrijdend inzicht bij te stellen. Dit verloopt dan via een omwisselbesluit, en betekent een gedeeltelijke herziening van het gebiedsprogramma.

Gebiedsprogramma's bestaan uit maatregelen die als geheel optellen tot realisatie van de provinciale doelen binnen de indicatieve budgetten en termijnen (conform NPLG). In samenwerking met gebiedspartijen komen provincies in een gebiedsprogramma tot voorstellen voor het bundelen van maatregelen in maatregelpakketten. De bedoeling van deze samengestelde maatregelpakketten is nader toegelicht in het spelregeldocument en komt in het kort neer op:

- Een start te kunnen maken met dié maatregelen die gereed zijn voor uitvoering;
- Bevorderen dat tegelijk óók stappen worden gezet in de uitwerking van maatregelen die nodig zijn voor realisatie van het totale doelbereik;
- Samenhang borgen van verschillende typen maatregelen in een gebied;
- Samenhang borgen van generieke en gebied specifieke maatregelen;
- Besluitvorming mogelijk maken over financiële rijksbijdragen voor zowel (start en vervolg van) realisatie als planuitwerking;

Beheersbaar houden van de werk- en administratieve last voor alle betrokken partijen.

4.2 Onderbouwing van globale keuzes en maatregelen

Algemeen

Provincies moeten in het gebiedsprogramma onderbouwen hoe voorgenomen maatregelen bijdragen aan het doelbereik op alle NPLG-doelen (water, natuur en klimaat) en de benodigde financiering. Bij een globale keuze in een gebiedsprogramma mag ook de onderbouwing van het doelbereik en kostencalculatie globaal zijn.

Als de maatregel een bedrijfsverplaatsing of subsidie voor kapitaalinvestering – gericht op gedeeltelijke emissiereductie – betreft, gelden nog twee aanvullende eisen voor onderbouwing:

- Laat zien dat de voorgenomen maatregelen passen binnen het lange termijnperspectief van het deelgebied, gelet op bodem, water, natuur en landbouw.
- Laat zien dat er, samen met andere globale keuzes en of maatregelen in het gebiedsprogramma, zicht is op het totale doelbereik.

Deze aanvullende onderbouwing is nodig om lock-in situaties te beperken. Voor landbouwkundige maatregelen die gericht zijn op het gelijktijdig verlagen van input van stikstof, koolstof en fosfaat (bv volumemaatregelen, voermaatregelen) is een dergelijke aanvullende onderbouwing niet nodig.

Specifieke eisen voor afzonderlijke NPLG doelen

Klimaat

Overzicht van welk deel van totale klimaatdoel uit welk maatregelpakket komt en hoeveel reductie dit oplevert (oppassen voor overlap):

- Pakket van bestaande/geagendeerde generieke maatregelen (voor 1,5Mton zijn al maatregelen in beeld. (misschien om dit pakket een naam te geven?)
- Nieuwe generieke maatregelen (zoals GVE en derogatie), Rijk geeft aan wat dit kan opleveren voor provincies
- Gebiedsgerichte maatregelen: opkoop, extensivering en innovaties

Water

- De maatregelen die genomen worden om te voldoen aan de normen voor stikstof en fosfaat. Hierbij wordt gebruik gemaakt van het 7e nitraat actieprogramma en bijbehorend addendum.
- Een motivatie waarom de gekozen breedte en landgebruik de landbouwemissies voldoende terug zal dringen.

Natuur

- De provincie treft tot 2030 maatregelen ter overbrugging van 30% van het gat naar het realiseren van een gunstige staat van instandhouding voor alle beschermde habitattypen en soorten.
- Hydrologische condities voor Natura 2000-gebieden dienen de provincies uiterlijk in 2027 op orde te hebben, gebiedsprogramma's onderbouwen wanneer en hoe de hydrologische condities voor Natura 2000-gebieden op orde worden gebracht.

4.3 Financiële onderbouwing

Het Transitiefonds vormt een belangrijke financiële basis voor realisatie van het NPLG en daarmee onder andere de gebiedsprogramma's. Tegelijk reiken de doelstellingen van het NPLG evenals de tijdhorizon (2050) verder dan het Transitiefonds. Voor realisatie van het NPLG zullen daarom ook andere financieringsbronnen -van Rijk én regio- worden aangewend. Dit omvat eerdere toegezegde én nog te beschikken rijksbijdragen zoals voor

de Structurele aanpak stikstof, de Natuurpact-afspraken, het Programma Natuur en het Klimaatakkoord (o.a. bossenstrategie). De verscheidenheid van financiële bronnen brengt een complexe uitdaging van afstemming in besluitvorming met zich mee. Het streven is dit -alle overheden samen- via één loket te organiseren, onder regie van RTLG.⁷

Uitgaande van de beschikbare middelen in het Transitiefonds zullen er aan de provincies indicatieve budgetten gecommuniceerd worden die moeten helpen om richting te geven aan de gebiedsprogramma's. Alhoewel uit deze budgetten geen trekkingsrecht kan worden ontleend draagt de budgetindicatie bij aan de inrichting van de te maken keuzes in het gebiedsprogramma doordat ze een orde grootte van de mee te rekenen budgetten aangeven. In het voorjaar van 2023 zullen de provincies, samen met het Rijk, een ramingstraject doorlopen om de indicatieve budgetten waar mogelijk te koppelen aan initieel doelbereik en aan maatregelpakketten op hoofdlijnen.

Voor de te maken keuzes in het gebiedsprogramma dienen ook de andere financieringsbronnen die bijdragen aan de opgave van het NPLG bij provincies in zicht te zijn. Daarom is het doel vanuit het Rijk een overzicht te bieden van andere bestaande geldstromen die de overheid nu al inzet en om deze zo goed mogelijk mee te laten lopen met het Transitiefonds. Dit overzicht kan bestaan uit bronnen die benut kunnen worden voor de NPLG doelen én programma's en bronnen die beschikbaar zijn voor mee-koppelopgaven (bijlage 7 vormt voor dit laatste een eerste aanzet).

Op het niveau van maatregelen/maatregelpakketten wordt in het gebiedsprogramma minimaal een onderbouwde omschrijving gegeven van de investeringskosten, en indien relevant de structurele kosten van beheer en onderhoud en/of exploitatie⁸. Onderdeel van het gebiedsprogramma is voorts een beschrijving van de indicatie van de afwaardering van gronden⁹. Tevens is in het gebiedsprogramma een voorstel opgenomen voor dekking van deze kosten met een indicatie van risico's en daarvoor te nemen beheersmaatregelen. Hierbij is aangegeven hoe dit zich verhoudt tot de indicatieve budgetten NPLG. De gevraagde uitwerking op het niveau van maatregelpakketten sluit aan op de vereisten voor de aanvraag voor een rijksbijdrage (zie voor nadere toelichting het spelregeldocument). Dit betekent dat, na een positieve beoordeling van (onderdelen van) een gebiedsprogramma, idealiter snel over kan worden gegaan tot besluitvorming over de aanvraag voor rijksbijdragen voor realisatie van de betreffende maatregelpakketten.

Waar op die onderdelen in een gebiedsprogramma versie 1.0 alleen wordt ingegaan op globale keuzes (en dus nog niet op het niveau van maatregelpakketten) kan de onderbouwing van de calculatie van kosten en dekking ook globaal zijn. In de navolgende iteraties van globale keuzes in het gebiedsprogramma wordt deze calculatie door provincies alsnog verder uitgewerkt op het niveau van maatregelpakketten.

⁷ Dit betekent dat financieringsbronnen rijksbreed voor realisatie van het NPLG bij de aanvraag voor een rijksbijdrage betrokken zouden kunnen worden.

⁸ Met het oog op een doelmatige besteding van middelen is zicht op de dekking van beheer- en onderhoudskosten nodig. Deze kunnen mogelijk tijdelijk, maar niet structureel worden gedekt via het Transitiefonds.

⁹ RTLG/Team Grondzaken zal hiervoor in overleg met de provincies algemene rekenregels opstellen.

5 Organisatie, wijze van vaststelling, samenhang en andere programma's

5.1 Organisatie van het gebiedsproces

Proces vormgeven

De provincies zijn als gebiedsregisseur het eerste aan zet om vorm en inhoud te geven aan de processen die bijdragen aan de totstandkoming van het gebiedsprogramma. Provincies geven dit proces naar eigen inzicht vorm met gebiedspartijen, waaronder burgers, agrarische ondernemers, maatschappelijke organisaties, gemeenten en waterschappen, terrein behorende organisaties (TBO's) en rijkspartners (zoals Rijkswaterstaat en Defensie). Voor de samenwerking met de medeoverheden gelden de NOVI-uitgangsprincipes voor de interbestuurlijke samenwerking en afspraken in het kader van werken als één overheid en Interbestuurlijk Programma-Vitaal Platteland. De kern is dat overheden gezamenlijk werken aan de transitieopgaven in het landelijk gebied: vanuit een eigen rol, maar ook vanuit het besef dat zij elkaar nodig hebben. Dit geldt ook in de realisatiefase. Bestuurlijke borging van het gebiedsprogramma is daarom van groot belang.

Waterschappen kunnen vanuit hun eigen rol bestuurlijk advies uitbrengen aan de provincies op het concept gebiedsprogramma. De provincie neemt dit advies mee bij de totstandkoming van het definitieve programma.

Al doende leren

Het versterken van het lerend vermogen in gebiedsprocessen en bij betrokken overheden en andere partijen is essentieel voor de en de transitie van het landelijk gebied in het algemeen. Passende methoden en activiteiten voor systematisch leren, reflectie en het benutten van voortschrijdend inzicht kunnen verschillen tussen provincies. Bij de opstelling van gebiedsprogramma's kunnen de volgende vragen behulpzaam zijn voor het versterken van het lerend vermogen:

- Hoe wordt de benodigde ruimte voor reflectie en systematisch leren binnen uw gebiedsprogramma gerealiseerd? Bijvoorbeeld (lerende) evaluaties, periodieke reflectiemomenten, workshops, interventiegroepen, *community of practices*, agile werken etc.
- Hoe wordt geborgd dat de opgedane nieuwe inzichten toegepast worden in de uitvoering en verbetering van uw gebiedsprogramma?
- Hoe maakt u gebruik van inzichten van andere provincies en de lessen van eerdere gebiedsgerichte trajecten in het fysieke domein?

Vanuit de Netwerkfaciliteit (NF) van de Regieorganisatie Transitie Landelijk Gebied (RTLG), IPO/BIJ12 en RVO wordt een lerende community ontwikkeld rond de praktijk van de transitie landelijk gebied en gebiedsontwikkeling. Hier kunnen vraagstukken gesignaleerd, geagendeerd en gezamenlijk opgepakt worden. Doel van de community is meer effectiviteit, efficiëntie en vernieuwing bij het realiseren van de brede opgaven. Dit kan door als partners samen lerend voort te bouwen op bestaande kennis, ervaring en netwerken én die overzichtelijk te verbinden en ontsluiten. Het is ook mogelijk om onderzoek te laten doen naar gezamenlijke nieuwe kennisvragen. Daarnaast biedt de Netwerkfaciliteit ondersteuning op het gebied van capaciteit, onder meer door expertise te bundelen en de nodige competenties te helpen ontwikkelen.

Nationale parken

Provincies wordt gevraagd om met de organisaties van hun Nationale Parken te bespreken welke rol deze organisaties kunnen spelen bij het vormgeven van de gebiedsontwikkeling in en rondom het Nationale Park gezien hun bestaande samenwerkingen in, kennis over en ervaringen met het gebied. Het vertalen van het NPLG naar provinciaal niveau en vastlegging daarvan is een verantwoordelijkheid van de provincies.

NOVEX-gebieden

Er is een belangrijke samenhang met de NOVEX-gebieden. Gelet op de bijzondere stapeling van ruimtelijke opgaven heeft het Rijk zestien NOVEX-gebieden aangewezen. De NOVEX-gebieden stellen de komende maanden een ontwikkelperspectief op. Voor de NOVEX-gebieden die voortkomen uit de verstedelijkingsstrategieën zijn deze perspectieven grotendeels gereed. De perspectieven zijn zo belangrijke bouwstenen voor het ruimtelijke voorstel van de provincie (zie hierna). Tegelijk kan het ruimtelijk voorstel ook kaders meegeven aan de NOVEX-gebieden. Wederzijdse afstemming is dus noodzakelijk.

5.2 Wijze van vaststelling

PlanMER

Een gebiedsprogramma kan worden vastgesteld door middel van de reguliere voorbereidingsprocedure, behalve wanneer wordt gekozen voor een planMER. In dat geval moet het gebiedsprogramma worden vastgesteld via de uniforme, uitgebreide voorbereidingsprocedure 3:4 Awb. Dat heeft gevolgen voor de doorlooptijd. Uiterlijk 1 juli 2023 moet er in ieder geval een toetsbare versie van het gebiedsprogramma worden opgeleverd. Dit kan een versie zijn waar geen planMER voor is opgesteld. Dit belemmert niet de toekenning van een rijksbijdrage uit het Transitiefonds, waardoor geen vertraging in de start van de uitvoering ontstaat. Waar mogelijk worden andere be-merde programma's over woningbouw en regionale energiestrategie als één planMER opgesteld. Zo is een integrale beoordeling mogelijk om naderhand zonder vertragingen en tegenstrijdigheden de ruimtelijke puzzel van NPLG, woningbouw en RES te leggen.

Het IPO adviseert zo: In het algemeen kwalificeert een programma onder de Omgevingswet zich voor het opstellen van een planMER, zeker als deze kaderstellend is voor projecten en als er een passende beoordeling nodig is in het kader van Natura 2000-gebieden. De noodzaak om een planMER op te stellen hangt hiermee af van de mate van concreetheid van het gebiedsprogramma. Het is aan iedere provincie om zelf te bepalen of het – gelet op die concreetheid – wel of niet nodig is een planMER op te stellen.

Een planMER voor het gebiedsprogramma heeft een belangrijk voordeel. Bij vervolgbesluitvorming kan het gebruikt worden in de onderbouwing van concrete projecten. Wanneer geen planMER wordt uitgevoerd op het gebiedsprogramma kan in ieder geval bij vervolgbesluitvorming in ieder geval wel de planMER voor nationale programma NPLG (verschijnt voorjaar 2023) worden benut.

Aanpassing (onderdelen) van een vastgesteld gebiedsprogramma via omwisselbesluiten

Na de vaststelling van – concrete onderdelen van – gebiedsprogramma's zijn de jaren erna aanpassingen mogelijk. Dit kan bijvoorbeeld aan de orde zijn bij voortschrijdend inzicht uit gebiedsprocessen. Voorwaarde voor een omwisselbesluit is dat de provinciale doelstellingen volledig behaald kunnen worden binnen de daarvoor gestelde termijn en het indicatieve budget (conform NPLG). Een omwisselbesluit maakt duidelijk met welke alternatieve maatregelen/maatregelpakketten het doel wordt bereikt. Dankzij omwisselbesluiten blijft de totale optelsom van maatregelpakketten voldoen aan de

integraal gestelde doelen (NPLG) voor een provincie. Dit wordt verder toegelicht in het spelregeldocument.

5.3 Samenhang

Omgevingskwaliteit

Zoals in het Ontwikkeldocument NPLG omschreven (3.1.1) zal het beschermen en verbeteren van de omgevingskwaliteit een centraal en integraal onderdeel vormen bij het doorlopen van de gebiedsprocessen. Het is van belang bij het opstellen van gebiedsprogramma's een duidelijke en met stakeholders gedeelde visie te ontwikkelen op ruimtelijke kwaliteit en cultureel erfgoed waarbij deze visie verweven is in de gehele planvorming en terugkomt in de uitvoering. Het helpt hierbij om een landschapshistorische analyse als basis te gebruiken – zoals een landschapsbiografie – en ontwerpend te schetsen aan (verschillende) toekomstperspectieven. Zorg daarbij dat belevingswaarde, gebruikswaarde en toekomstwaarde geborgd en bevorderd worden in de programma's.

Het is daarom verstandig bij het opstellen van gebiedsprogramma's een duidelijke en met stakeholders gedeelde visie te ontwikkelen op ruimtelijke kwaliteit en cultureel erfgoed waarbij deze visie verweven is in de gehele planvorming en terugkomt in de uitvoering. Het helpt hierbij om een landschapshistorische analyse als basis te gebruiken – zoals een landschapsbiografie – en ontwerpend te schetsen aan (verschillende) toekomstperspectieven. Zorg daarbij dat belevingswaarde, gebruikswaarde en toekomstwaarde geborgd en bevorderd worden in de programma's.

Natuurlijk Kapitaal-benadering

De Natuurlijk Kapitaal-benadering en het instrumentarium kunnen worden gebruikt om integraal door een ecosysteembril naar verschillende ruimtelijke opgaven te kijken. Bijvoorbeeld op het gebied van landbouw, klimaat, natuur, water, landschap en recreatie. Zo kunnen de impact, kosten en baten, maar ook synergiën en afruilen van en tussen bepaalde maatregelen en ecosysteemdiensten in beeld worden gebracht. Om vervolgens tot slimme combinaties van maatregelen te komen, bijvoorbeeld ecosysteemdiensten zoals de productie van biomassa, de bestuiving van gewassen en het bieden van een aantrekkelijke omgeving voor recreatie. Deze diensten hebben een grote maatschappelijke en economische waarde en moeten op een duurzame manier worden benut. Hiervoor kan het natuurlijk kapitaal-instrumentarium worden gebruikt. Bijvoorbeeld:

1. Natuurlijk Kapitaalrekeningen voor monitoring en economische analyse,
2. de Atlas Natuurlijk Kapitaal voor kennisontsluiting en besluitvormingsprocessen,
3. het Natuurlijk Kapitaal Model voor scenario-analyse en
4. de MKBA Werkwijzer Natuur voor integrale afwegingen.

Bijdrage aan stikstofreductie van andere sectoren

Het kabinet hecht groot belang aan een evenwichtige bijdrage van alle sectoren aan de reductie van stikstof. Het NPLG en daarmee ook de gebiedsprogramma's, richt zich op het landelijk gebied en primair op de landbouw als belangrijkste gebruiker van het landelijk gebied. Voor het proces van de totstandkoming van doelstellingen en de maatregelen voor andere sectoren wordt verwezen naar het Ontwikkeldocument NPLG paragraaf 2.1 (tekstkader). In de gebiedsprogramma's kunnen andere –lokaal relevante– emissiebronnen worden meegenomen als daarmee de problemen op effectieve wijze opgelost kunnen worden. Als het past binnen de randvoorwaarden van de Wet Transitiefonds landelijk gebied en natuur kan hiervoor ook een beroep worden gedaan dit fonds (artikel 2 lid 3-5).

Mee-koppelen van andere opgaven

In een provinciaal gebiedsprogramma kunnen, aanvullend op de doelen van het NPLG, andere gebiedsopgaven 'mee gekoppeld' worden, zoals het tegengaan van

dierziekten en zoönosen, het meenemen van gezondheid en het tegengaan van sociale ondermijning. Voorwaarde is dat de gestelde NPLG-doelen voor de betreffende provincie tijdig en binnen budget behaald worden. Vanuit het Rijk wordt ter inspiratie een aantal suggesties meegegeven van opgaven die mee gekoppeld kunnen worden. Die suggesties zijn uitgewerkt in bijlage 7. Provincies zijn vrij om andere doelen een plek te geven in het gebiedsprogramma of eigen opgaven te verbinden in de uitwerking van de doelen. Bijbehorende bekostiging moet komen vanuit regio en/of Rijk, uit andere financieringsbronnen dan het Transitiefonds.

De NPLG-opgaven hebben invloed op sociaal-maatschappelijke en economische opgaven: de bandbreedte waarbinnen burgers en bedrijven gezond kunnen gedijen. Daarom adviseren we hiermee verbonden- lokale doelen en prioriteiten te agenderen in het gebiedsprogramma. Zo werken aan een toekomstbestendig landelijk gebied versterkt ook draagvlak voor NPLG-doelen. Hierbij is bijvoorbeeld het NOVI-afwegingsprincipe die identiteit van het gebied centraal stelt bruikbaar om lokale doelen te formuleren. Evenals het NOVI-afwegingsprincipe om afwentelen op andere gebieden of beleidsvelden te voorkomen. Het combineren van opgaven heeft de voorkeur.

Over provinciegrenzen heen

Waar de NPLG-opgaven/-doelen provinciegrenzen overstijgen – zoals in het Groene Hart en De Peel – verkennen provincies gezamenlijk de ontwikkelrichting van het gebied en stemmen ze de te nemen maatregelen waar nodig op elkaar af. De uitwerking wordt opgenomen in het gebiedsprogramma. Voor de grensoverschrijdende NOVEX-gebieden zijn voortouwnemers aangewezen. Iedere provincie doet het gebiedsproces in eigen provincie. Maar de voortouwnemer zorgt wel voor gezamenlijk optrekken, zodat een samenhangend beleid ontstaat. De andere provincie neemt de basis-gebiedsinformatie – rondom *alle* NPLG-doelen – over het gebied van de voortouwnemer van het betreffende Natura 2000-gebied wel over in zijn gebiedsprogramma. Dit geldt ook voor de situatie waar een Natura 2000-gebied niet aangrenzend of grensoverschrijdend is, maar de maatregelen van de andere provincie wel invloed hebben op dit gebied.

Proces NOVEX-startpakket

De opgaven uit het NPLG worden meegenomen in de provinciale uitvraag van de minister voor VRO als uitwerking van het ruimtelijk beleid in het programma NOVEX. Op basis van het NOVEX-startpakket gaan de provincies aan de slag met een bredere, integrale gebiedsgerichte vertaling van de diverse opgaven die voortvloeien uit de 26 nationale programma's in het ruimtelijk domein. De gebiedsprogramma's zijn onderdeel van de ruimtelijk voorstellen die de provincies in juli 2023 overhandigen aan het ministerie van BZK (VRO). Het ruimtelijk voorstel moet inzicht geven in wat er concreet ruimtelijk mogelijk is in de provincies, als reactie op vragen die zijn gesteld in startpakket. In het voorstel geeft de provincie aan wat zij zelf kan doen of waar het Rijk nodig is. Het provinciale voorstel is de opstap naar het ruimtelijk arrangement, waarin het Rijk en provincies wederkerige, bestuurlijke afspraken maken over de ruimtelijke inpassing en uitvoering van rijksopgaven. Het type en de inhoud van de afspraken is afhankelijk van het proces om tot een ruimtelijk voorstel te komen. Er wordt gestreefd naar zo concreet mogelijke afspraken, als leidraad voor toekomstige ruimtelijke keuzes.

Met het NOVEX-startpakket wordt een nieuwe manier van werken geïntroduceerd in de ruimtelijke ordening, als één overheid, waarbij we gezamenlijk stappen zetten richting de ruimtelijke vertaling van de verschillende opgaven. Dit vraagt samenwerking tussen Rijk en provincies en ook tussen provincies, gemeenten en stakeholders. De VNG, IPO en UvW hebben hiervoor een Handreiking Gebiedsgericht werken ontwikkeld die integraal is opgenomen in het startpakket.

5.4 Gerelateerde programma's

De hieronder genoemde programma's zijn aanpalend. Voor sommige programma's geldt dat ze eigen fondsen hebben. Hier volgt een niet-limitatieve opsomming. Zie ook bijlage 7.

Programmatische aanpak Grote Wateren (PAGW)

In de 2e en 3e tranche PAGW zijn maatregelen voorzien in binnendijkse of overgangsgebieden langs grote wateren. Gelet op het ruimtebeslag hiervan en de (mogelijke) samenhang met andere gebiedsopgaven adviseren we deze PAGW-maatregelen mee te nemen in het gebiedsprogramma/gebiedsproces.

Aanvalsplan Grutto

Provincies wijzen de komende jaren in het kader van het Aanvalsplan Grutto kansgebieden aan voor de grutto. Het is raadzaam deze gebieden te betrekken bij de keuzes die in het gebiedsprogramma worden gemaakt.

Veenplan/regionale veenweidestrategieën

De programmatische aanpak veenweide blijft als herkenbare opgave onder de vlag van het NPLG bestaan. De besluitvormingslijnen volgen de NPLG/RTLG-structuur. De provinciale veenweidestrategieën maken onderdeel uit van de gebiedsprogramma's en worden aangevuld op basis van de bredere scope van het NPLG.

Deltaprogramma zoet water

De afspraken uit het Deltaprogramma zoet water krijgen overal waar van toepassing een vertaling in het gebiedsproces.

Ruimtelijk arrangement

Het gebiedsprogramma is onderdeel van een breder ruimtelijk arrangement tussen Rijk en provincie¹⁰. De provincies worden door het Rijk gevraagd om de coördinerende rol te pakken in de samenwerking tussen de vier overheden en andere stakeholders in het proces om ruimtelijk uitwerking te geven aan de nationale opgaven (zoals soms al verwoord in Nationale Programma's). De uitkomst van dit proces is onderdeel van dit ruimtelijk arrangement. De provincies doen een aanbod aan het Rijk, inclusief een hoofdstuk over de wijze van uitvoering. Bij wederzijdse overeenstemming mondt dit uit in een door beide partijen ondertekend akkoord, dat daarna juridisch wordt doorvertaald in de ruimtelijke planvorming.

Hier ligt in tijd gezien uitdrukkelijk een koppeling tussen de afweging van toekomstige ruimteclaims en samenloop met de ruimtelijk afwegingen in de verschillende individuele Nationale Programma's.

¹⁰ Ruimtelijke ordeningsbrief, 17 mei 2022, kamerstuk 2022-0000268154.

Bijlagen

Onderstaand zijn een negental bijlagen opgenomen.

Bijlage 1 en 7 geven een overzicht van instrumenten en opgaven die ingezet en meegenomen kunnen worden in de gebiedsprogramma's bij het definiëren van keuzes.

Bijlage 2 geeft een visuele voorstelling van samenhang tussen opgaven op gebiedsniveau.

Bijlagen 3 t/m 6 zijn een verdere specificering van de indicatieve regionale doelen die in hoofdstuk 3 zijn genoemd.

Bijlage 1: Instrumenten, handelingen en maatregelen

Voorbeelden bestuursrechtelijke handelingen		Voorbeelden privaatrechtelijke handelingen	Voorbeelden feitelijke handelingen
Besluiten van algemene strekking	Individuele beschikkingen		
Het wijzigen van een omgevingsplan ¹¹ , waterschapsverordening provinciale omgevingsverordening of AMvB	Verstrekken van subsidies	Sluiten van beheerovereenkomst voor agrarisch natuurbeheer	De inrichting van natuurgebieden
Het nemen van instructiebesluit, projectbesluit, voorbereidingsbesluit of een peilbesluit	Verlenen, wijzigen actualiseren of intrekken van vergunningen	Uitkopen van veehouders	Het aanleggen van natuurvriendelijke oevers
Het actualiseren van programma's (vb. beheerplan natura2000, regionaal waterplan, waterbeheerprogramma, etc.)	Uitwerken beleidsregels i.r.t. beheersen activiteiten zoals recreatie, etc.	De verwerving en beheer van gronden	Het verzamelen en aanleveren van gegevens (monitoring en rapportage)
Het opstellen of actualiseren van beleid, beleidsregels of een omgevingsvisie			Intensivering van toezicht en handhaving
Het inzetten van het grondinstrumentarium (Rijksprogramma grond) inrichtingsbesluit, ruilbesluit	Onteigeningbesluit Besluit geldelijke regeling	De verwerving, beheer en overdracht van gronden (ook korte en langdurige pacht-overeenkomsten)	Inrichting van gebieden

¹¹ De voorbeelden van de bestuursrechtelijke handelingen zijn geformuleerd op basis van het instrumentarium van de Omgevingswet, die naar verwachting op 1 juli in werking treedt. Vanaf die datum kunnen de instrumenten (bv provinciaal inpassingsplan, bestemmingsplan, structuurvisie, projectplan) niet meer worden vastgesteld. De Wet ruimtelijke ordening wordt immers samen met 25 andere wetten ingetrokken.

Bijlage 2: samenhang tussen landschappen

Op de volgende pagina's zijn illustraties van landschapsdoorsnedes toegevoegd, die visualiseren hoe

Iedere provincie levert 1 gebiedsprogramma. De gebiedsprogramma's bestaan waar nodig uit deelgebieden. De provincies bepalen zelf de begrenzingen van de deelgebieden. Hierbij zullen verschillende argumenten een rol spelen, zoals: waar lopende gebiedsprocessen zich afspelen, waar logische landschappelijke begrenzingen liggen, of waar een extra hoge urgentie ligt om te werken aan de NPLG-opgaven. Welke begrenzing ook gekozen wordt, de gebiedsindelingen zullen verschillende landschapstypen doorkruisen of in het komen tot maatregelen deze landschapstypen in ogenschouw moeten nemen.

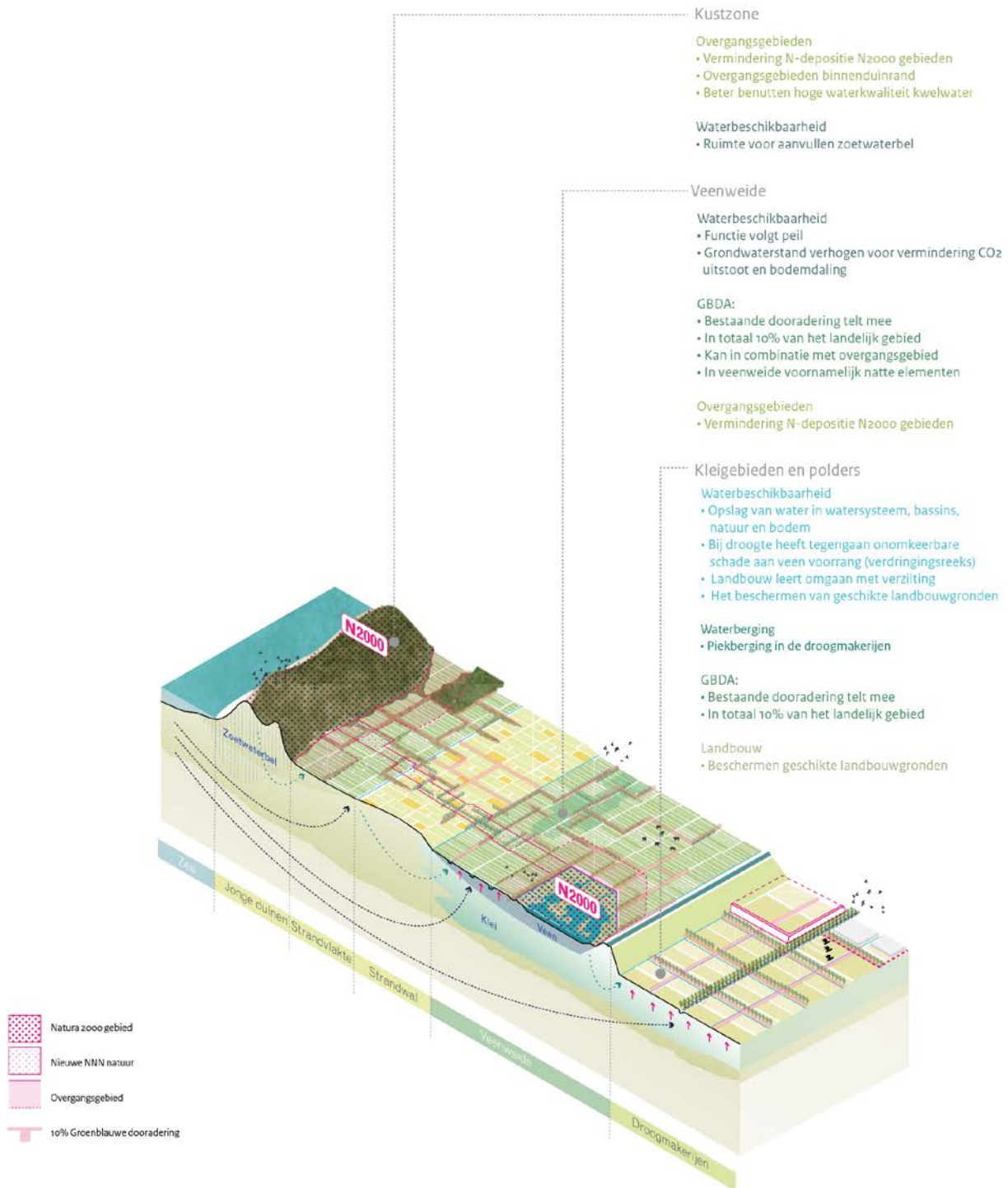
Het Rijk geeft de gebiedsprogramma's structurerende keuzes mee om op te nemen. De structurerende keuzes laten (veel) beleidsvrijheid aan provincies om hier eigen invulling aan te geven. De structurerende keuzes zullen dan ook per gebied een andere ruimtelijke uitwerking hebben. De groenblauwe dooradering in een veenweidegebied werkt nou eenmaal anders uit dan een groenblauwe dooradering op zandgronden. Hoe een overganggebied wordt vormgegeven hangt af van de natuurdoelstellingen van het specifieke natuurgebied en de huidige omliggende functies en emissies uit die functies. Om de gebiedsprogramma's toch handvatten te geven in de relaties tussen structurerende keuzes per gebied en de verschillende type landschappen zijn een aantal landschapsdoorsnedes gemaakt. De landschapsdoorsnedes tonen hoe de structurerende keuzes die het Rijk meegeeft aan de gebiedsprogramma's verschillend kunnen uitwerken per gebied. De landschapsdoorsnedes laten ook duidelijk zien wat de samenhang is tussen landschapstypen en hoe de keuzes hier verbindend in kunnen uitwerken.

De doorsnedes tonen telkens een illustratieve doorsnede van het Nederlands landschap. In de doorsnedes zijn de structurerende keuzes als voorbeelduitwerking getoond en is er met tekst aangegeven hoe deze keuzes uitwerken waar de nadruk per keuze ligt. Er zijn 5 doorsnedes uitgewerkt:

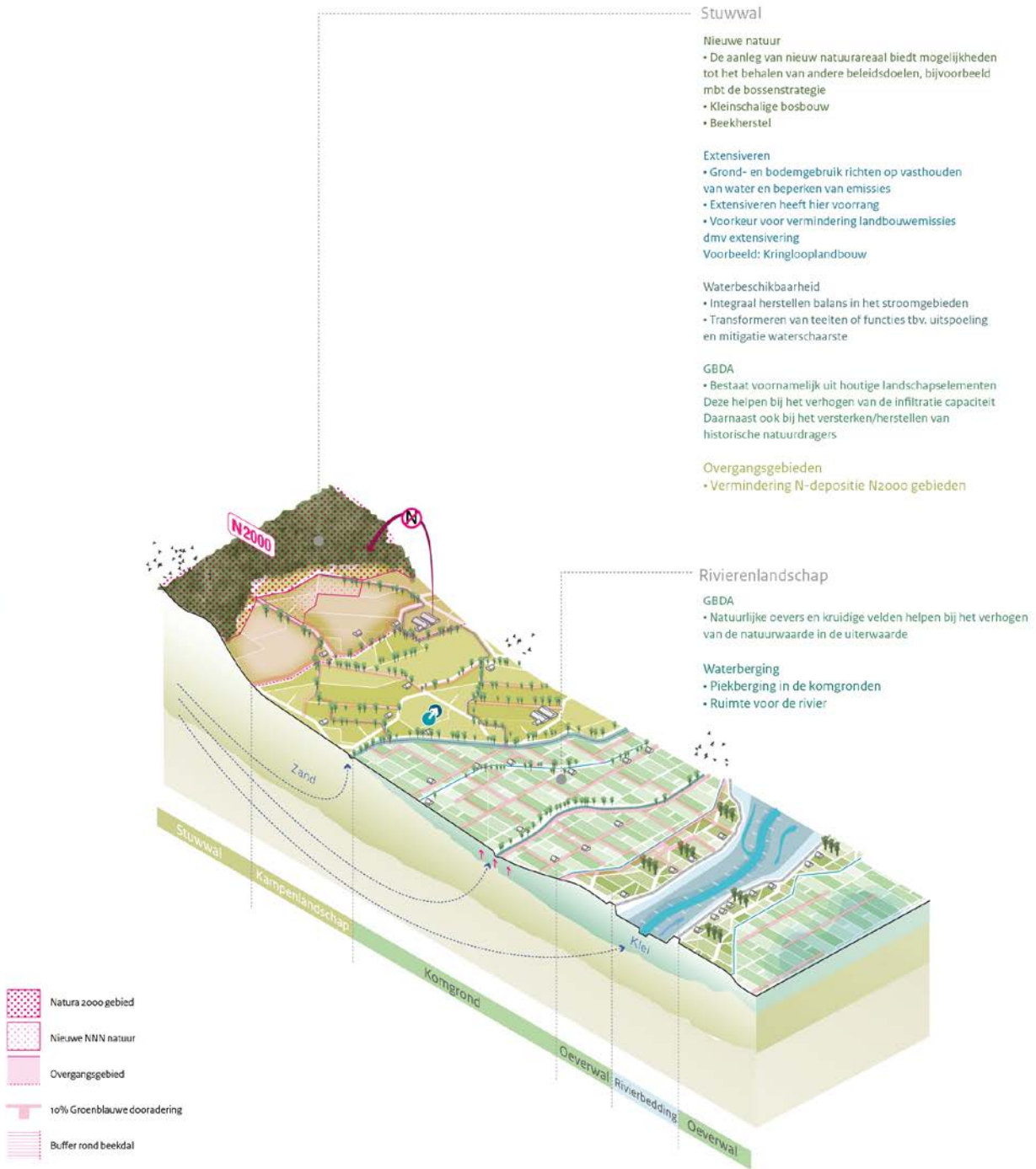
1. De Kustzone
2. Overgang stuwwal - rivierengebied
3. Hogere zandgronden met beekdal en hoogveen
4. Plateau met beekdal
5. Veenkoloniën met kleileemgebied

De doorsnedes zijn bedoeld om de gebiedsprogramma's op voorhand inzicht te geven in hoe de keuzes kunnen uitwerken. Dit is niet bedoeld als blauwdruk of als extra aanscherping van de keuzes in het ontwikkeldocument NPLG.

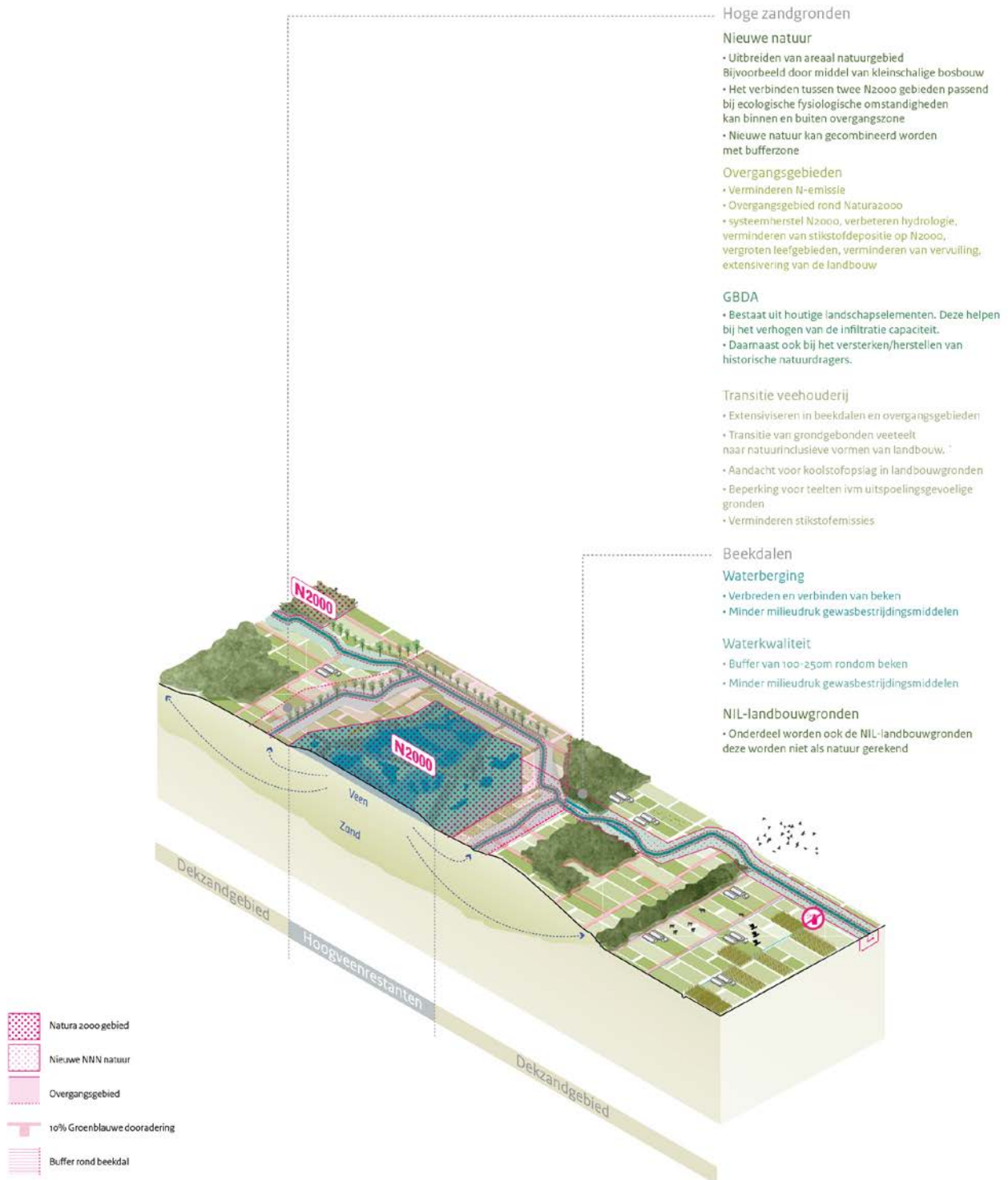
Kustzone

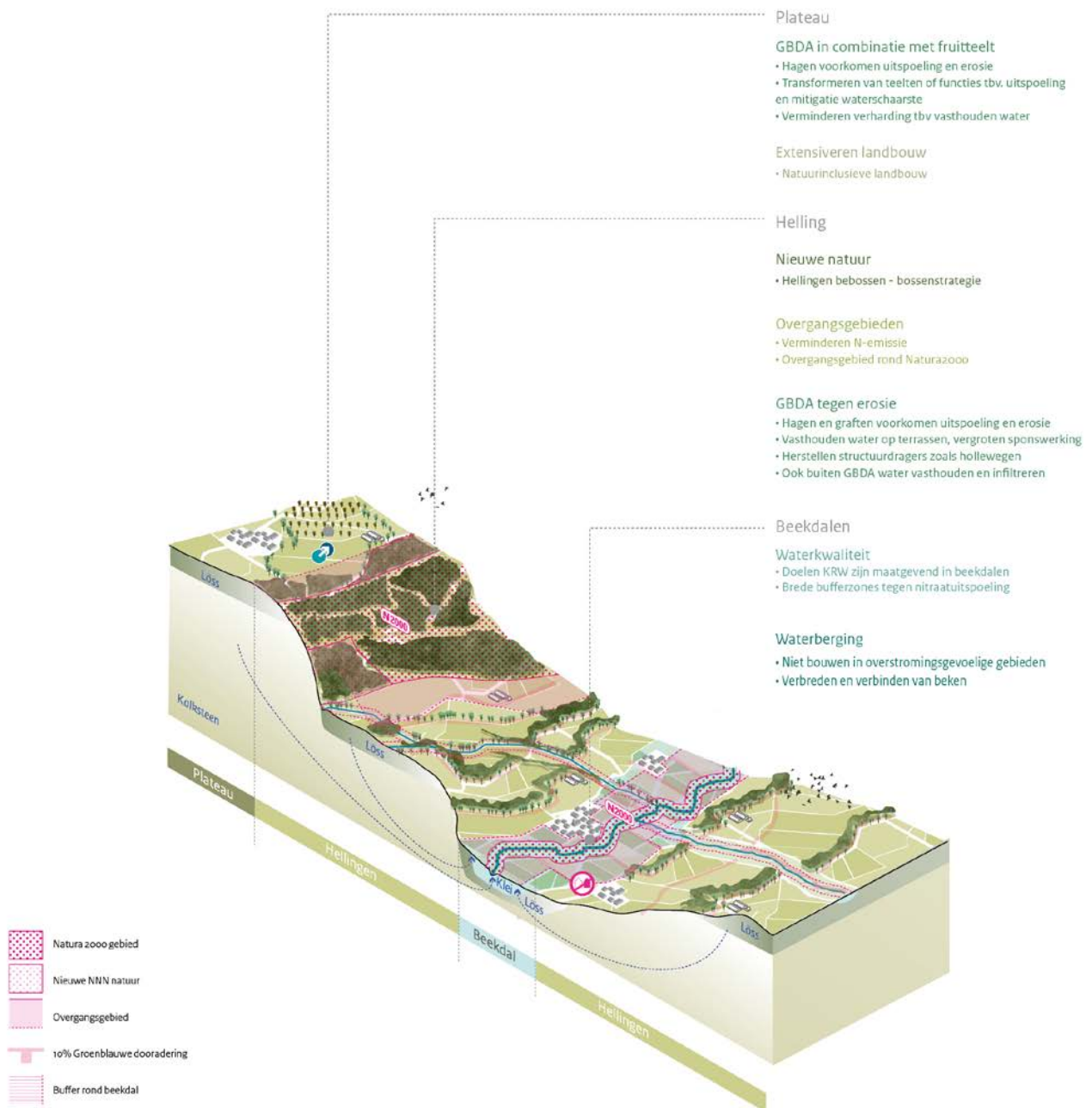
Overgang stuwwal - rivierengebied

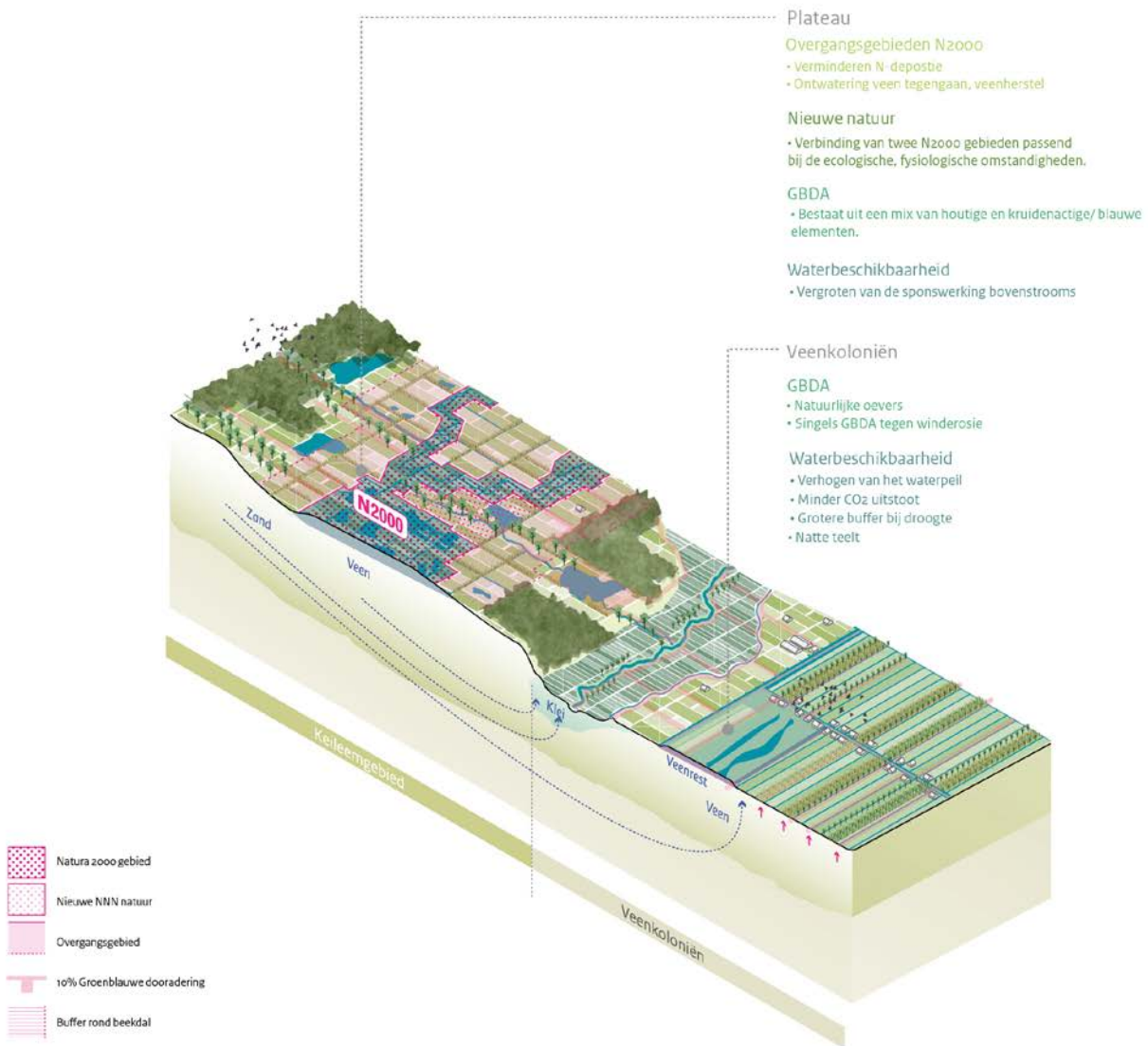
Hogere zandgronden met beekdal en hoogveen

Plateau met beekdal

Veenkoloniën met keileemgebied

Bijlage 3: Concretisering Bossenstrategie

a. Bossenstrategie

- Bepalen hoeveel bos er per provincie binnen het NNN gerealiseerd zal worden voor 2030, landelijk optellend tot 15.000 hectare. Dit uit te splitsen naar nog in te richten gronden en de omvorming van al aangelegde natuur waar bos een ecologische meerwaarde heeft.
- Bepalen hoeveel bos er per provincie buiten het NNN zal worden gerealiseerd voor 2030. Hierin gebruik makend van verkenningen van zowel de Waterschappen voor beekdalen als de rijkspartijen met grondposities (RWS, RVB, SBB).
- Bepalen hoeveel bos er per provincie als bovenwettelijke compensatie, zoals afgesproken in het Programma Natuur, in 2030 wordt gerealiseerd.
- Voor alle bosuitbreidingsonderdelen inzichtelijk te maken in welke mate dit bos bijdraagt aan de VHR-doelstelling op termijn, waarbij de VHR-opgave voor bos landsdekkend gerealiseerd wordt.
- Inzichtelijk te maken hoeveel bestaand bos zal worden omgevormd naar andere natuur en vanuit het oogpunt van klimaat en ecologie dit areaal tot een minimum te beperken. Hierbij dient rekening gehouden te worden met de afspraken in de Bossenstrategie dat gekapt bos altijd gecompenseerd dient te worden.
- Inzichtelijk te maken welke maatregelen er getroffen moeten worden om het bestaande bos waar nodig te revitaliseren, aan te geven in welke mate bossen profiteren van andere ruimtelijke maatregelen, zoals het realiseren van hydrologische condities voor N2000 of het wegnemen van drukfactoren zoals stikstofdepositie, en aangeven welke maatregelen er op middellange termijn (tot 2030) en de lange termijn getroffen zouden moeten worden.

Bijlage 4: Groenblauwe dooradering

Hoe: uitwerking van de minimale vereisten

Het Rijk vraagt de provincies om 10% groenblauwe dooradering in het landelijk gebied te realiseren, waarvan de helft in 2030 gerealiseerd dient te zijn in het gehele landelijk gebied. In de prioritaire gebieden dient de volledige 10% in 2030 te zijn ingevuld. Deze bijlage biedt handvatten om deze ambitie te realiseren. Er zal worden ingegaan op het in kaart brengen van de opgave; de kaders en definities van groenblauwe dooradering; de samenwerking met medeoverheden; monitoring en registratie; het realiseren van koppelkansen en het door CLM ontwikkelde beoordelingskader dat handvatten biedt bij de realisatie van een gebiedsspecifieke invulling.

Minimale vereisten voor 1 juli 2023:

1. **Inventarisatie: een globale inschatting geven van het huidige percentage groenblauwe dooradering van het landelijk gebied.** Het percentage (%) bestaande landschapselementen dat al onderdeel is van een provinciale GBDA, of daar deel van uit kan maken, moet bepaald worden. Dit percentage moet verder gekwantificeerd worden naar het aantal hectares van bestaande vlakvormige en bestaande lijnvormige landschapselementen. Het bestaande areaal landschapselementen zal een globale inschatting worden op basis van beschikbare data van provincies, gemeenten, waterschappen en de nationale basisregistraties.
2. **Voor prioritaire gebieden (bijvoorbeeld beekdalen, overgangszones en veenweidegebieden) globaal aanwijzen waar zij kansen zien om het percentage groenblauwe dooradering met prioriteit te verhogen, vooral in synergie met andere opgaven.** Hierbij is ook aandacht nodig voor kwaliteitsverbetering van al bestaande landschapselementen. Het stimuleren van ecologisch beheer en het verbinden van elementen kan de kwaliteit van de huidige GBDA fors ondersteunen. In prioritaire gebieden zijn de water-, klimaat- en natuuropgaven het meest urgent en zijn korte termijn maatregelen nodig die gekoppeld kunnen worden aan de realisatie van 10% groenblauwe dooradering (synergie). Voor deze prioritaire gebieden geldt de ambitie dat deze in 2030 met 10% dooraderd moeten zijn. Provincies wijzen zelf gebieden aan waar ze prioriteit willen leggen.
3. **Inzichtelijk maken welke stappen noodzakelijk zijn om de resterende opgave te realiseren.** Hier valt een raming onder van alle kosten voor de totale (resterende) opgave GBDA. Dit gaat zowel om kosten t.b.v. de verbetering van de kwaliteit van al bestaande groenblauwe dooradering (met name kosten voor beheer), als kosten voor uitbreiding van het areaal, en het gaat zowel om kosten voor prioritaire gebieden als overige gebieden. Daarnaast gaat het om het uitwerken van de taakverdeling. Wat wordt de rol van de Provincie, wat doen gemeenten, waterschappen en Rijk? Hoe worden private partijen betrokken bij dit onderdeel van de gebiedsgerichte uitvoering? Dit wordt nader uitgewerkt in de gebiedsprogramma's.

Bepalen van de opgave

Bij het bepalen van de opgave is het essentieel om eerst per provincie een inschatting te maken van hoeveel % van het landelijk gebied momenteel al uit groenblauwe dooradering bestaat. De data die hiervoor nodig is, is momenteel nog niet uit een complete en enkelvoudige registratie te halen en zal daarom uit verschillende databronnen komen. Het bestaande areaal landschapselementen en de resterende opgave wordt hiermee een globale inschatting op basis van beschikbare data van provincies, gemeenten, waterschappen en de nationale basisregistraties, waaronder de landelijke Monitor Landschap en de kaartlaag die RVO heeft ontwikkeld, waar landsdekkend landschapselementen op agrarische gronden zijn geregistreerd voor het nieuwe GLB. Ook kan gebruik worden gemaakt van waterplannen en/of waterbeheerplannen (daarbij is de

GBDA te koppelen aan gerealiseerde of nog te realiseren natuurvriendelijke oevers en/of beekherstel in het kader van Kaderrichtlijn water en WB21), natuurbeheerplannen van de provincies (specifiek gekoppeld aan agrarisch natuurbeheer van bijvoorbeeld sloten of waterkeringen of natte- en droge ecologische verbindingen), of groen- en ecologische beheerplannen van provincies en waterschappen (daar waar het gaat om ecologisch beheer van wegbermen, waterlopen en waterkeringen). De WUR heeft in een recente studie een landelijke kaartlaag ontwikkeld waarop het landelijk gebied is omlijnd volgens de definitie van het Aanvalsplan Landschap (10% groenblauwe dooradering in het landelijk gebied, exclusief NNN en de bebouwde kom).¹² Deze kaart kan ook benut worden bij het in kaart brengen van de opgave.

Binnen de gebiedsprogramma's wordt vervolgens bepaald waar de mogelijkheden liggen om de restopgave te realiseren. Hierbij is het met name belangrijk werk met werk te maken door groenblauwe dooradering als middel in te zetten om de natuur, klimaat en waterdoelen in het gebied te realiseren. Bovendien vormt het beheer van groenblauwe dooradering een belangrijke schakel in het verdienmodel van agrariërs in extensieve en natuurinclusieve landbouwgebieden. Er kan al gestart worden met de globale invulling van groenblauwe dooradering in de zogenaamde prioritaire gebieden. Dit zullen voornamelijk overgangsgebieden en overige gebieden met een extensiveringsopgave zijn, waar op relatief korte termijn grote landschappelijke veranderingen zullen plaatsvinden. Hier is de bijdrage aan de Europese doelstellingen het grootst en meest urgent, en kan groenblauwe dooradering het best gekoppeld worden aan andere maatregelen die in het kader van de water-, natuur en klimaatopgave genomen zullen worden.

Zoals hierboven genoemd gaat de opgave niet alleen om uitbreiding van het aantal hectares. Door het uitbreiden van ecologisch beheer, en door het verbinden van al bestaande elementen kan de kwaliteit en functionaliteit van groenblauwe dooradering in een gebied fors ondersteund worden. In de gebiedsprogramma's is dus maatwerk nodig om enerzijds de kwaliteit van al bestaande groenblauwe dooradering te verbeteren, als uitbreiding van groenblauwe dooradering te stimuleren.

Definitie: wat telt mee?

Het Aanvalsplan Landschap heeft verschillende richtlijnen uitgewerkt om te bepalen wat er onder groenblauwe dooradering valt. Met betrekking tot de patronen van groenblauwe dooradering in het landschap gaat het hoofdzakelijk om het verbinden van lijnvormige elementen waardoor er een netwerk gecreëerd wordt. Dit netwerk bevordert een basiskwaliteit natuur in het landelijk gebied, waardoor planten en dieren kunnen migreren. Als aanvulling op deze lijnvormige patronen kunnen vlakdekkende elementen (tot een paar hectare omvang) en punt elementen ook onderdeel zijn van dit netwerk. In het Aanvalsplan Landschap is groenblauwe dooradering opgedeeld in drie categorieën: houtige elementen, kruiden- & bloemrijke randen, en waterelementen. De onderstaande tekstbox geeft de definitie weer zoals opgenomen in het Aanvalsplan. Verder zijn uitgebreide beschrijvingen van landschapselementen uitgewerkt in het kader van de [Stimuleringsregeling Landschap](#) in Brabant (STILA), de SNL (subsiestelsel natuur- en landschapsbeheer) en het ANLb (agrarisch natuur- en landschapsbeheer).

¹² Roelofsen, H.D., 2022. Ecosysteemdiensten & landschapselementen; de rol van landschapselementen in de levering van ecosysteemdiensten in het landelijk gebied. Wageningen, Wageningen Environmental Research, Rapport 3160.

Definitie groenblauwe dooradering in het Aanvalsplan Landschap

Onder groenblauwe dooradering (GBDA) verstaan we de 'kleine' natuurelementen die ons landschap in belangrijke mate vormgeven. Als bovengrens hanteren we een omvang van maximaal een paar hectare. Om die reden wordt vaak gesproken van kleine landschapselementen (KLE). Deze kunnen als punten, lijnen of vlakken aanwezig zijn. Naast houtige elementen zoals singels, bomenrijen, houtwallen, heggen, hagen, knotbomen, graften, griendjes en hoogstam-boomgaarden, gaat het om elementen met een begroeiing van kruiden en ruigten en natte elementen zoals slootkanten, natuurvriendelijke oevers en poelen. Ecologisch beheerde sloten kunnen ook tot landschapselementen gerekend worden evenals elementen als keverbanken of kruidenrijke akkerranden. Deze hebben een meer dynamisch karakter dat past bij de kenmerken van akkerbouw-landschappen.

Waar het gaat om agrarisch gebied is aansluiting bij definities van landschapselementen in het GLB wenselijk om aansluiting te borgen bij de eco-regeling, het ANLb en de invulling van GLMC 4 (bufferstroken) en GLMC8 (niet-productieve grond). In het GLB worden boomgroepen tot 1.5 hectare meegerekend als landschapselementen. Deze definities zijn te vinden in het recentelijk gepubliceerde Nationaal Strategisch Plan¹³. Het gaat zoals al eerder benoemd niet alleen om landschapselementen in agrarisch gebied; denk ook aan (beheer) van wegbermen, spoordijken en slootkanten langs wegen in eigendom van waterschappen, gemeenten en provincies.

De invulling van groenblauwe dooradering zal per provincie verschillen, maar de kern is dat de landschapselementen een positieve bijdrage leveren aan de biodiversiteits-, klimaat- en waterdoelen, een duurzame landbouw, en passend zijn bij het landschap. Groenblauwe dooradering kan een belangrijke rol spelen om landschappen toekomstbestendiger te maken. Dit betekent dat er niet alleen vanuit historisch perspectief gekeken moet worden naar wat er was (historische lijnelementen), maar dat er ook ruimte moet zijn voor nieuwe verhalen; nieuwe diensten en functionaliteiten die groenblauwe dooradering kan leveren, bijvoorbeeld om te anticiperen op toenemende weersextremen.

Handreiking voor de inpasbaarheid van groenblauwe dooradering in verschillende gebiedstypen

Het adviesbureau CLM is door het consortium van het Aanvalsplan Landschap gevraagd om richtlijnen uit te werken voor de mogelijke invulling van groenblauwe dooradering in verschillende gebiedstypen¹⁴. In deze handreiking worden een aantal van deze adviezen meegegeven als voorbeelden van een optimale invulling:

- **ANLb-beheerpakketten per gebiedstype:** om maximale ecologische meerwaarde van beheer te bereiken, is het belangrijk dat het type beheer dat door agrariërs wordt uitgevoerd past bij het gebied. Het CLM heeft per gebiedstype inzichtelijk gemaakt welke beheerpakketten passend zijn. Zie tabel 7 op pagina 120.
- **Landschappelijke kernkwaliteiten per gebiedstype:** Om tot een indeling van GBDA te komen die ten goede komt aan het type landschap bieden bronnen als Histland, Panorama Landschap en de Atlas van het Landschappelijke Groene Erfgoed van Nederland informatie over verschillende landschapstypen. Bovendien hebben veel provincies de landschappelijke kernkwaliteiten van gebieden al verankerd in hun natuurbeheerplannen en hebben een aantal provincies dit reeds gevisualiseerd met cultuurhistorische waardekaarten. Utrecht heeft daarnaast ook een tabel met geschikte landschapselementen per gebiedstype ontwikkeld. Het CLM heeft dergelijke bronnen en goede voorbeelden gebundeld in hoofdstuk 5 van het onderzoeksrapport. Dit biedt handvatten om van elkaar te leren en een passende invulling van de groenblauwe dooradering te realiseren.

¹³ <https://www.toekomstglb.nl/documenten/publicaties/2022/10/03/definitieve-nsp>

¹⁴ CLM Onderzoek en Advies. September 2022. Rapport beoordelingskader Groenblauwe dooradering.

- **Inzicht in nieuwe initiatieven per gebiedstype.** Het CLM constateert dat er naast de bestaande beheerpakketten aanvullende initiatieven mogelijk zijn, zoals agroforestry, de aanleg van infranatuur en aanvullend dijk-, berm- en oeverbeheer door waterschappen. CLM heeft ook voor deze initiatieven inzichtelijk gemaakt in welke gebieden deze inpasbaar zijn. Zie tabel 8 op pagina 121. Met betrekking tot agroforestry als invulling van groenblauwe dooradering zal het Rijk verdere kaders bieden. Deze kaders worden naar verwachting bij de volgende versie van de handreiking in januari gepresenteerd.

Op basis van bovenstaande informatie, stelt CLM verder een beoordelingskader voor initiatieven op gebiedsniveau voor, waarbij de volgende vragen als richtlijnen kunnen dienen:

- **Past het initiatief binnen het landschap zoals weergegeven in de tabellen?** Wordt het beheerpakket of een overig initiatief met een '+' beoordeeld in het betreffende gebiedstype, dan kan er vanuit worden gegaan dat het initiatief inpasbaar is. Bij een '-' is dit niet zo en bij een 'o' kan een initiatief alleen onder bepaalde voorwaarden inpasbaar worden gemaakt.
- **Past het initiatief in het beleid voor het gebied?** In o.a. de Omgevingsvisie maken provincies op gebiedsniveau inzichtelijk welke ontwikkelingen gewenst en ongewenst zijn. Ook in provinciale natuurbeheerplannen wordt soms aandacht besteed aan de landschappelijke component. Daarnaast beschikken de provincies over cultuurhistorische waardekaarten, waarop kenmerkende landschapselementen zoals landschapstyperingen en zichtlijnen staan. Op basis van deze gebiedsinformatie kan een verdere selectie van wenselijke initiatieven in een gebied, of zoekgebieden voor een initiatief, vastgesteld worden.
- **Ontwerppogave voor initiatieven die landschappelijk niet zondermeer passen.** Niet alle initiatieven scoren positief binnen elk landschapstype. Dat neemt echter niet weg dat binnen een landschap weldegelijk ruimte kan zijn voor initiatieven die op andere gronden, bijvoorbeeld biodiversiteit of klimaatadaptatie, erg waardevol zijn. In deze gevallen ligt een ontwerppogave voor. In deze ontwerppogave moet in het bijzonder aandacht gegeven aan de feitelijke plaatsing van een element in het gebied, bijvoorbeeld een houtwal in lijn met de bestaande zichtlijnen en structuur in het landschap of een contrasterend element op een contrasterende wijze in het landschap.

Samenwerking met andere overheden

Provincies worden geadviseerd de ambitie van 10% groenblauwe dooradering zo veel mogelijk met medeoverheden op te pakken. Door waterschappen en gemeenten goed te betrekken wordt bestuurlijke commitment op alle niveaus gegarandeerd. Hierdoor kan er daadwerkelijk een gebiedsdekkend netwerk gerealiseerd worden. Bovendien kunnen gemeenten en waterschappen vanuit hun rol en gebiedspecifieke kennis bijdragen aan een invulling die passend is bij het betreffende gebied. Het Rijk zal tot slot een bijdrage leveren door te bezien hoe groenblauwe dooradering op rijksgronden gerealiseerd kan worden. Ook zullen rijkspartijen als Staatsbosbeheer en Rijkswaterstaat deelnemen aan de gebiedsprocessen, om te borgen dat rijksgronden op een effectieve manier worden betrokken bij de gebiedspecifieke invulling.

Monitoring van opgave

Momenteel lopen er verschillende initiatieven rondom registratie en monitoring van groenblauwe dooradering; landelijk zijn dit de Monitor Landschap en de kaartlaag landschapselementen die ontwikkeld is door RVO voor het nieuwe NSP-GLB. Ook zijn er provinciale en gemeentelijke initiatieven. In het kader van het NPLG zal de komende maanden worden verkend, in samenwerking van partners van het Aanvalsplan Landschap, wat de routes zijn om tot een eenduidige registratie- en monitoring systematiek te komen.

Hiertoe formuleert het consortium dat de Monitor Landschap maakt (RCE, Kadaster, WUR, Landschappen.nl) een advies. Dit wordt verwacht in Q4 van 2022. Binnen het NPLG zal uiteindelijk worden besloten of en hoe de relevante indicatoren kunnen worden opgenomen in de nationale basisregistraties.

Koppeling GBDA op gebiedsniveau: werk met werk maken met andere opgaven.

Groenblauwe dooradering is een ondersteunend doel om de Europese water-, klimaat- en natuurdoelstellingen te realiseren. Dit betekent dat de uitwerking van groenblauwe dooradering in het landschap overlap heeft met maatregelen die vanuit de water-, klimaat- en natuuropgaven genomen worden. Door de invulling en indeling van groenblauwe dooradering zo goed mogelijk aan te laten sluiten bij de invulling van de natuur, klimaat en wateropgaven en bijbehorende benodigde financiering, kan op een effectieve manier synergie verkregen worden. Provincies worden daarom bij het aanwijzen van prioritaire gebieden gevraagd oog te hebben voor dergelijke koppelkansen.

De beoordeling van het benodigde budget voor de realisatie van groenblauwe dooradering zal in samenhang met de overige maatregelen uit de gebiedsprogramma's plaatsvinden. Hieruit zal blijken welk deel van de realisatie van groenblauwe dooradering vanuit het transitiefonds kan worden bekostigd en wat de aanvullende financiële opgave is om 10% te realiseren. Door synergie te creëren zal het benodigde budget voor GBDA lager zijn en daarmee ook de aanvullende financiële opgave die gerealiseerd zal moeten worden. Daarnaast zijn er ook andere fondsen waar – door het slim koppelen van maatregelen – synergie wordt bereikt in uitvoering en financiering, zoals:

- **Klimaatfonds:** Groenblauwe dooradering draagt bij aan koolstofvastlegging, waterbuffering en klimaatadaptatie door het tegengaan van droogte, het bieden van verkoeling bij extreme hitte en het verbeteren van de weerbaarheid van de natuur.
- **Programma Natuur:** Groenblauwe dooradering verbetert de basiskwaliteit van de natuur en draagt bij aan de benodigde arealen natuur om de VHR-doelen te behalen. Bovendien liggen in de overgangsgebieden en overige extensiveringsgebieden voornamelijk koppelkansen om met voorrang de 10% opgave voor 2030 te realiseren. Binnen de VHR doelstellingen kan aan de benodigde hectares dooradering prioriteit worden gegeven.
- **KRW en waterbeheerplannen:** Groenblauwe dooradering verbetert de waterkwaliteit door het tegengaan van uitspoeling en het vasthouden van water. Grootschalig beekherstel en bufferzones rondom beekdalen kunnen mogelijk zo worden ingevuld dat dit ook groenblauwe dooradering betreft, en leidt tot synergie in de benodigde financiering. Daarbij is GBDA te koppelen aan gerealiseerde of nog te realiseren natuurvriendelijke oevers en/of beekherstel zoals deze in het kader van de KRW en WB21 worden beoogd.
- **Het Nationaal Strategisch Plan (NSP):** in het nieuwe NSP is het ANLb-budget verhoogd (560 mln.). De nieuwe eco-regeling biedt beheervergoedingen voor ruim 200 eco-activiteiten die toegepast kunnen worden op het bedrijf. Deze omvatten onder meer het beheren van houtwallen en het toepassen van kruidenrijke akkerranden. Bovendien is financiering voor aanleg in het NSP als mogelijkheid opgenomen voor provincies. Landschapselementen kunnen ook meetellen voor de goede landbouw- en milieuelementen niet-productief areaal (GLMC 8) en bufferstroken langs akkers en weilanden.

Om groenblauwe dooradering zo concreet mogelijk te koppelen aan deze opgaven, moet de effectiviteit van GBDA ten behoeve van de klimaat-, water- en natuuropgaven goed worden belicht.

Het Aanvalsplan Landschap heeft veel onderzoek gebundeld en goed onderbouwd welke voordelen groenblauwe dooradering met zich meebrengt op het gebied van klimaat, waterkwaliteit en natuur. Bovendien kan het consortium van het Aanvalsplan Landschap benut worden bij de invulling van de gebiedsprogramma's.

Bijlage 5: Toelichting doelen natuur: stikstof

Landelijke resultaatsverplichtende doelstelling stikstof (belangrijke drukfactor op de natuur)

In de Wet stikstofreductie en natuurverbetering (WSN) is vastgelegd dat 74% van het stikstofgevoelige areaal van Natura 2000-gebieden (N2000) in 2035 onder de Kritische Depositiewaarde (KDW) moet zijn gebracht. De wettelijke verplichting ziet op het ambitieus verlagen van de overbelasting van stikstof op stikstofgevoelige gebieden, in de wetenschap dat dit ten dienste staat aan de realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen die voortkomen uit de VHR. Met het coalitieakkoord heeft het kabinet besloten deze omgevingswaarde naar voren te halen naar 2030. Voor 2025 blijft de omgevingswaarde van 40% onder de KDW gelden. Invulling van de omgevingswaarden is van belang omdat sterke overbelasting door stikstof een van de belangrijkste drukfactoren op de natuur is, naast bijvoorbeeld hydrologiecondities of de inrichting van (leef)gebieden. De KDW is daarbij een belangrijke indicator: een overschrijding betekent dat niet langer op voorhand kan worden uitgesloten dat er een risico bestaat dat de kwaliteit van habitattypen wordt aangetast.

Met de realisatie van de doelstelling voor 2030 wordt een grote bijdrage geleverd aan het uiteindelijke doel, voldoen aan de verplichtingen omtrent natuurherstel en -behoud in de Natura 2000-gebieden

Provinciale uitwerking van de landelijke opgave

Het kabinet geeft nadrukkelijk ruimte aan de provincies om zelf in de gebiedsprogramma's, in goed overleg met alle betrokkenen, concrete invulling te geven aan de doelen, keuzes en kaders van het NPLG. Hier ligt dus ruimte om per gebied maatwerk te leveren. Vanuit het ontwikkeldocument NPLG kunnen de provincies voortbouwen op de richtinggevende emissiereductiedoelstellingen per provincie voor NH₃ (uit veld en stal) zoals die bij hen bekend zijn.¹⁵ Hoe en waar deze emissies worden gereduceerd is aan provincies. Zo vormt zich van onderop een ruimtelijk beeld per provincie, dit is in lijn met het advies van de heer Remkes. Daarbij staan de uitgangspunten van het NPLG centraal zoals integraliteit, water en bodem sturend, de instandhoudingsdoelen van de VHR en de nationale doelstellingen (waaronder de nationale omgevingswaarde van 74% onder KDW in 2030).

Zoals op 14 oktober aangegeven is, is de heer Remkes' advies gevolgd om de stikstofkaart die op 10 juni is gepresenteerd van tafel te halen. Zijn aanbeveling is om zo snel mogelijk regionale kaarten te maken. Het kabinet hecht er veel waarde aan dat de uiteindelijke doelen en uitwerking per gebied samen met de betrokken partijen in het gebiedsproces tot stand komen. Provincies krijgen daarom de ruimte om daartoe met goede voorstellen voor regionale kaarten te komen. Het Rijk zal provincies hierbij zoveel als mogelijk bij ondersteunen door het beschikbaar stellen van instrumentarium en data waarmee de inzichten en voorstellen uit de gebiedsprocessen nader onderbouwd en geduid worden.

Specifiek voor stikstof en natuur zijn de volgende uitgangspunten van belang:

- Wáár emissiereductie plaats vindt is van belang voor het terugbrengen van de stikstofdepositie op natuur omdat emissies en depositie aan elkaar gekoppeld zijn. Hierdoor heeft de reductie in de ene provincie ook effect op de natuur van de andere

¹⁵ De totaal benodigde stikstofreductie per Natura 2000-gebied – dus zowel NH₃ als NO_x, binnen- en buitenland – vraagt om uitwerking in samenhang met gebiedsgerichte (natuurdoel)analyses. De provincies hebben – zoals aangegeven in de startnota NPLG – de ruimte om in de gebiedsprocessen doelstellingen voor een deel in te vullen met reductie in andere sectoren (zoals industrie) waar dit even effectief, dan wel effectiever is.

provincie. Daarom is afgesproken dat er per gebied wordt bekeken wat de reductie zou moeten zijn ervan uitgaande dat:

- De ruimtelijke vertaling aansluit bij het locatie-specifieke karakter van de instandhoudingsdoelen die gelden voor dier- en plantensoorten en habitattypen. Het tegengaan van verslechtering en het verbeteren van instandhoudingsdoelstellingen staat centraal.
- Naast integraliteit, water en bodem sturend, is ook efficiëntie van belang bij de stikstofaanpak. Daarom is het uitgangspunt om bij de ruimtelijke verdeling ook te kijken naar de bronnen die het meeste uitstoten op N2000 gebieden, ook met oog op het advies van de heer Remkes om voor de korte termijn gericht en versneld de emissies van 500 tot 600 piekbelasters gegarandeerd te reduceren binnen een jaar.

Uitwerking in het gebiedsprogramma

Het gebiedsprogramma beschrijft in ieder geval de volgende onderdelen. Waar mogelijk wordt dit onderbouwd met kwantitatieve berekeningen dan wel kwalitatieve prognoses op basis van te nemen maatregelen of te ontwikkelen beleidssporen. Het Rijk kan provincies ondersteunen bij deze onderbouwing:

1. Hoeveel stikstofemissiereductie wordt beoogd in 2030 vanuit emissiebronnen uit de eigen provincie.
 - a. Dit wordt uitgedrukt in kton én procentueel.
 - b. Er wordt gespecificeerd welke emissiereductie vanuit welke sector komt. Ofwel of het gaat om emissiereductie NH₃ of emissiereductie NO_x¹⁶.
 - c. In het gebiedsprogramma wordt inzichtelijk gemaakt wat de beoogde emissiereductie per gebied is in kton. Het gebied wordt gedefinieerd door de provincie, weergegeven in een regionale kaart zoals de heer Remkes heeft voorgesteld.
 - d. Bovenstaande staat in verband tot de richtinggevende emissiedoelstellingen die door het Rijk zijn meegegeven als startpunt voor het gebiedsproces. Provincies hebben hier de ruimte om op eigen wijze invulling aan te geven.
2. Wat de beoogde stikstofdepositiereductie is op de stikstofgevoelige N2000 gebieden in de eigen provincie en waar mogelijk ook het depositie effect van de stikstofgevoelige N2000-gebieden in Nederland.
 - a. Dit wordt uitgedrukt in het aantal molen depositiereductie.
 - b. Bovenstaande is telkens gekoppeld aan de richtinggevende emissiedoelstellingen voor NH₃ die bij de provincies als startpunt bekend zijn, en vanuit de hierboven genoemde uitgangspunten In het gebiedsprogramma wordt beschreven hoeveel procent van de hectares in het betreffende stikstofgevoelige N2000 gebied zich onder de KDW bevinden na uitwerking van het regionale doel. Voor het areaal van stikstofgevoelig N2000-gebieden zich boven de KDW bevinden, wordt (in een bandbreedte) aangegeven wat de mate van overschrijding is.
 - c. Als sluitstuk van de gebiedsprogramma's zal ten minste 74% van het areaal van de voor stikstof gevoelige habitats in Natura 2000-gebieden onder de KDW zijn gebracht.

¹⁶ Verhouding NH₃ en NO_x: Uiterlijk begin 2023 zullen de doelstellingen voor onder andere de sectoren mobiliteit en industrie bekend worden gemaakt. Dit zal mogelijk ook leiden tot bijstelling/nadere invulling van de richtinggevende doelen. Na juli 2023 dienen zowel de regionale doelen voor NH₃ als de sectorale doelen definitief te worden gemaakt.

3. De benodigde economische ontwikkelruimte is in kaart gebracht. (Dit is een 'plus' bovenop hetgeen nodig is voor natuur. Een hoge benodigde ontwikkelruimte betekent dus een hogere doelstelling)
 - a. Dit betreft aanvullende benodigde stikstofruimte – waar mogelijk uitgedrukt in aantal molen – voor economische en maatschappelijke ontwikkeling (dit is niet wettelijk, maar samen afgesproken) – en een beschrijving van gewenste ontwikkelingen die volgen uit bestaande plannen, zoals bv. een provinciale omgevingsvisie.
 - b. Dit gaat om ontwikkelingsruimte voor provinciale opgaven (in overleg met gemeenten), en voor provincie-overstijgende opgaven (in overleg met Rijk). Met het aangeven van de behoefte aan ontwikkelingsruimte is deze ruimte nog niet beschikbaar. Het doel is om goed zicht op de stikstofopgave te krijgen.
 - c. Als er wordt ingezet op een 'plus' voor economische ontwikkelruimte moet worden gemotiveerd dat zeker is gesteld dat er geen risico bestaat op verslechtering en dat de instandhoudingsdoelstellingen met andere maatregelen in zicht blijven alleen dan kan er sprake zijn van een additionele maatregel.

Mogelijke maatregelen

De richtinggevende doelen kunnen worden behaald met een mix van maatregelen. Het gaat daarbij zowel om generieke, landelijke maatregelen als gebiedsgerichte maatregelen. Dit zijn onder andere:

1. De bronmaatregelen zoals gepresenteerd in het structurele pakket 2020;
2. De bronmaatregelen uit de sporen van het transitiefonds – generiek
3. De bronmaatregelen uit de sporen van het transitiefonds – gebiedsgericht
4. De bronmaatregelen die overgenomen zijn uit de provinciale uitvraag voor versnelling;
5. De bronmaatregelen uit het beleidsprogramma klimaat, die veelal positieve bijeffecten hebben zoals stikstofreductie;

In samenspraak met Rijk worden provincies op de hoogte gesteld van de te nemen generieke maatregelen waarvoor het Rijk aan de lat staat.

In het geval dat er voor sommige onderdelen/sectoren of gebieden nog geen concrete maatregelen kunnen worden aangegeven dan kan ervoor worden gekozen om in ieder geval de ontwikkelrichtingen van de landbouw per gebied aan te geven. Daarbij is het van belang dat wordt aangegeven om hoeveel bedrijven het gaat én er een grove inschatting is gedaan van de reductie in emissies en deposities. Dit heeft wel als gevolg dat er dan nog geen middelen voor vrijgemaakt kunnen worden vanuit het transitiefonds (zie spelregels).

Mogelijke tools

Er zijn diverse tools en modellen beschikbaar die ondersteunend kunnen zijn bij het berekenen van de stikstofreductiedoelstellingen voor uw provincie.

1. Regiodoelentool (beschikbaar gesteld door het RIVM op verzoek van LNV& IPO), deze wordt op dit moment nog verder doorontwikkeld.
2. AERIUS + DASH data
3. GIS kaarten

Richtinggevende emissiereductie per provincie zoals bekend:

	Emissietotaal (stal en veld) (ton NH₃)	Emissiereductie (stal en veld) (ton NH₃)	Percentage reductie
Drenthe	5.702	2.450	43%
Flevoland	1.836	442	24%
Friesland	13.654	4.701	34%
Gelderland	17.710	7.511	42%
Groningen	5.775	1.447	25%
Limburg	5.855	3.039	52%
Noord-Brabant	16.763	6.957	42%
Noord-Holland	4.433	1.797	41%
Overijssel	13.961	5.738	41%
Utrecht	5.093	2.359	46%
Zeeland	1.989	631	32%
Zuid-Holland	4.794	1.951	41%
Nederland	97.566	39.023	40%

Bijlage 6: Overwegingen¹⁷ i.v.m. grootschalig herstel beekdalen op zandgronden i.r.t. het realiseren van de doelen voor de Kaderrichtlijn Water en de Nitraatrichtlijn

Kaderrichtlijn Water en Nationaal Programma Landelijk Gebied

Naar aanleiding van de Ex ante analyse van de ontwerp KRW Stroomgebiedbeheerplannen 2022-2027 en de Milieu-effectrapportage van het 7e actieprogramma Nitraatrichtlijn bleek eind 2021 dat er nog aanzienlijke opgaven zijn om de KRW doelen tijdig te realiseren. Voor de opgaven van de rioolwaterzuiveringsinstallaties en de belasting via buitenlandse beken zijn aanvullende afspraken gemaakt in de definitieve Stroomgebiedbeheerplannen 2022-2027, die 18 maart 2022 zijn vastgesteld. Een grote opgave ligt bij het terugdringen van verontreiniging uit de landbouw. Met het Addendum bij het 7e actieprogramma Nitraatrichtlijn is daarom begin 2022 vastgesteld dat grootschalig herstel van beekdalen op zandgronden een grote mogelijkheden biedt om de noodzakelijke verbetering van de waterkwaliteit te realiseren om de doelen voor de Kaderrichtlijn Water en de Nitraatrichtlijn water betreft nutriënten op zandgronden te behalen. De aanpak van beekdalen geeft kansen om mee te koppelen met andere wateropgaven, aanleg van nieuwe natuur, vermindering stikstof-emissie, etc.

In de KRW Stroomgebiedbeheerplannen 2022-2027 staan de waterkwaliteitsdoelen, de opgaven én de maatregelen van alle waterbeheerders voor de komende 6 jaar. Het is ook niet nodig om oktober 2022 nieuwe regionale doelen voor waterkwaliteit te zoeken. In de Startnotitie NPLG van juni 2022 is benadrukt dat voor waterkwaliteit de uitvoering van de maatregelen uit deze plannen voorop staat. Aanvullend wordt ingezet op grootschalig herstel van beekdalen op zandgronden, waarvoor aanvullende middelen beschikbaar zijn via het Transitiefonds landelijk gebied en natuur.

Daarnaast zijn er nog andere kansen voor de KRW doelen in het gehele watersysteem bij de uitvoering van maatregelen die vallen onder de scope van Transitiefonds. Bij de extensivering van de agrarische sector ten behoeve van de aanpak van de stikstof-emissie is synergie mogelijk om ook de uit- en afspoeling van nutriënten naar het water te verminderen. Bij technische maatregelen, aanpassing landgebruik en verplaatsing van bedrijven geldt dat er geen achteruitgang van de waterkwaliteit mag optreden en dat doelen overal behaald moeten worden. Hierbij is het van belang dat de juiste keuzes voor landgebruik gemaakt worden: geen uitspoelingsgevoelige teelten op uitspoelingsgevoelige gronden. Maatregelen voor versterking van de natuur, zoals tegengaan van verdroging en het vergroten van het natuur areaal, dragen ook bij aan de KRW doelen. Maatregelen voor klimaat, zoals CO₂ reductie door peilverhoging in veengebieden, dienen geoptimaliseerd te worden opdat ook de waterkwaliteit profiteert.

Het kabinet heeft besloten om de opgaven voor waterkwaliteit als integraal onontkoombaar doel mee te nemen bij het NPLG en de transitie van het landelijk gebied. Hierboven is aangegeven wat is belegd in de stroomgebiedbeheerplannen en waarvoor aanvullende middelen beschikbaar zijn vanuit het fonds. Op de hoge zandgronden zal de inzet op grootschalig herstel van beekdalen een grote bijdrage kunnen leveren aan het behalen van de doelen. In andere delen van Nederland zullen andere maatregelen geformuleerd moeten worden in de gebiedsprocessen van het NPLG. Dit totaal aan plannen wordt meegenomen in de evaluatie KRW en Nitraatrichtlijn, waarvan de resultaten in 2024 opgeleverd worden.

¹⁷ Deze overwegingen kunnen worden beschouwd als een uitwerking van Water en Bodem Sturend voor de hogere zandgronden. Water en Bodem Sturend voor de hogere zandgronden is meer dan alleen het herstel van de beekdalen. De aanpak van beekdalen is al meer concreet, er zijn middelen beschikbaar en kan per direct worden opgepakt door regionale partijen.

Welke beken komen in aanmerking voor grootschalig herstel?

Aanvullend op de aanpak uit de stroomgebiedbeheerplannen wordt ingezet op grootschalig herstel van beekdalen op zandgronden. Omdat de doelen voor de KRW bekend zijn kan meteen gestart worden. In het Addendum bij het 7e Actieprogramma Nitraatrichtlijn is sprake van “beekdalen in de zandgebieden van Centraal Nederland, Oost Nederland en Zuid Nederland.” De KRW gaat over alle wateren, maar het gaat hierbij om alle beken op zandgronden met een resterende landbouwopgave voor nutriënten, die vallen onder de aangewezen KRW-waterlichamen en andere ecologisch waardevolle beken. Deze beken, zoals ook worden weergegeven in het onderliggende WUR rapport, vormen het vertrekpunt. Indien nodig kan het zoekgebied worden vergroot naar toeleverde wateren, de haarvaten, indien daarmee doelbereik in de waterlichamen kan worden gerealiseerd.

In gebieden, zoals delen van de Regge, zijn de benodigde grootschalige maatregelen al getroffen om op termijn te komen tot doelbereik. Wanneer kan worden vastgesteld dat KRW doelen binnen bereik zijn, kunnen aanvullende maatregelen voor de waterkwaliteit achterwege blijven.

Waarom zones van 100-250 meter?

Veel beken op zandgronden hebben te hoge gehalten aan nutriënten, gewasbeschermingsmiddelen en andere stoffen. Daarmee worden de doelen voor de biologische parameters, de planten en vissen, niet gehaald. Een belangrijk deel van de belasting is afkomstig van de landbouw, maar ook rioolwaterzuiveringen en bovenstroomse, buitenlandse belasting kunnen hieraan bijdragen. De bijdrage van verschillende bronnen verschilt per beek en is bekend bij waterbeheerders.

Vermindering van de landbouwbelasting via directe emissie naar de beek bij toediening van mest en gewasbeschermingsmiddelen en oppervlakkige afstroming kunnen worden beperkt met een bufferzone van enkele meters. De belangrijkste stroom van stoffen is echter vaak de ondiepe uitspoeling of oppervlakkige kwel van de hoger gelegen agrarische (en andere) percelen. WUR heeft in 2021 uitgerekend dat door bufferzones met een breedte van 100 – 250 meter aan beide zijden van de beek voldoende reductie van de belasting van de beek is te behalen. Met gerichte maatregelen in deze zone kunnen de KRW doelen voor deze beken worden bereikt.

Uitwerking per beekdal

Per beekdal dienen decentrale overheden een uitwerking te maken. De precieze breedte en het landgebruik, natuurinclusief graslandbeheer met uitmijnregime of natuurgrond, dienen onderwerp te zijn bij de regionale uitwerking. Maatgevend is de bijdrage aan het doelbereik KRW v.w.b. de landbouwemissies, naast andere opgaven. Aanbevolen wordt om hier zo snel mogelijk mee te starten, zodat uitvoering voor 2027 kan worden afgerond.

WUR schat in dat de breedte in het zuiden dichterbij 250 meter zal liggen en elders dichterbij 100 meter. Dat is mede afhankelijk van het grondgebruik; zoals benadrukt in het beleidsprogramma van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat van mei 2022 dient grondgebruik in deze zone bij ruimtelijke keuzes gericht te zijn op de functie en doelen van de beek – water en bodem sturend. In het Addendum bij het 7e actieprogramma Nitraatrichtlijn wordt op basis van het WUR rapport onderscheid gemaakt tussen natuurinclusief grasland met uitmijnregime of natuurgrond. Ook bij de laatste variant wordt aanbevolen om materiaal af te voeren om de grond minder voedselrijk te maken. Vooral bij de inrichting als natuurzone zijn er synergiekansen, zoals aanleg nieuwe natuur, de bossenstrategie, groen-blauwe dooradering, waterberging voor zoetwatervoorziening en voorkomen van wateroverlast, en zal er ook een grotere bijdrage worden geleverd aan vermindering van stikstof-depositie. In beide gevallen ligt het voor de hand geen

gewasbeschermingsmiddelen toe te passen, zodat dit doel voor de waterkwaliteit ook wordt gediend.

WUR is in het kader van NPLG gevraagd dit najaar advies uit te brengen over maatregelen die het meeste effect sorteren voor zowel water, natuur als klimaat. Hierbij zullen ook enkele varianten voor beekdalherstel worden meegenomen. Deze uitkomsten kunnen behulpzaam zijn voor het gebiedsprogramma. Echter, nadere onderbouwing van de breedte en het landgebruik vraagt om regionale uitwerking, waarbij decentrale overheden desgewenst een kennisinstelling of een adviesbureau kan inschakelen voor een specifieke gebiedsuitwerking.

Welke middelen?

Zoals vermeld in de [Startnotitie NPLG](#) zijn de additionele KRW middelen zijn bestemd voor dit grootschalig herstel van beekdalen op zandgronden. In het coalitieakkoord is daarvoor tot 2035 811 miljoen euro gereserveerd. Die middelen komen in het Transitiefonds landelijk gebied en natuur. Dit zo ook omschreven in de Memorie van Toelichting bij de Tijdelijke wet [Transitiefonds landelijk gebied en natuur](#).

Door de uitwerking per beekdal, gericht op grootschalig herstel, op te nemen in de provinciale gebiedsprogramma's die op 1 juli 2023 gereed moeten zijn op grond van de [Wet Stikstofreductie en Natuurverbetering](#), kan een beroep gedaan worden op deze middelen. Daarbij is integraliteit weer belangrijk, omdat beken niet ophouden bij provinciegrenzen. Het fonds wordt flexibel ingericht, zodat ook directe uitkering naar waterschappen en gemeenten mogelijk is.

Het Transitiefonds kan vanaf 2024 uitkeren. Waar mogelijk is echter ook versnelling mogelijk. In april jl. zijn regionale partijen gevraagd concrete projecten en voorstellen aan te leveren om, vooruitlopend op de gebiedsprogramma's, al stappen te zetten. De minister voor Natuur en Stikstof heeft de Kamer juli 2022 met een [brief](#) geïnformeerd dat er voor 504 miljoen euro projecten kunnen worden gestart in 2022 en 2023 de realisatie van de landelijke opgaven voor natuur, water en klimaat binnen de scope van het Transitiefonds. Het betreft bijvoorbeeld voorstellen voor grondaankoop en afwaardering. Naar verwachting komt er in het najaar 2022 ruimte aanvullende voorstellen voor financiering in 2023 in te dienen.

Het is bekend dat projecten nu soms worden opgehouden doordat een grondbezitter niet wil meewerken. In eerste instantie wordt er van uitgegaan dat de vrijwillige regelingen daarbij kunnen helpen. Provincies worden hierbij ondersteund vanuit de Regieorganisatie transitie landelijk gebied (RTLG). De RTLG biedt ondersteuning vanuit het Rijk bij gebiedsprocessen en organiseert onder andere de feedback- en leerloop tussen Rijk (beleidsvorming) en de provincies (implementatie). Zo zal RTLG opdrachtgever zijn van een nationale grondbank; de minister voor Natuur en Stikstof heeft de Kamer [gemeld](#) om deze afspraak uit het coalitieakkoord zo spoedig mogelijk uit te werken.

In de [hoofdpijnenbrief](#) van de minister voor Natuur en Stikstof van het voorjaar 2022 is benadrukt dat vrijwilligheid uitgangspunt is, maar daarbij horen ook escalatie-mechanismen wanneer blijkt dat de doelstellingen niet tijdig worden behaald. Meer verplichtende maatregelen zoals onteigening - instrumenten die reeds beschikbaar zijn - komen dan op tafel, conform de geldende procedures.

Bij de uitwerking van het grootschalig herstel van beekdalen op zandgronden kan ook worden aangesloten bij andere trajecten. Denk aan de aanpak van de zoetwatervoorziening via het Deltaprogramma zoetwater en wateroverlast in vervolg op de situatie die zich in 2021 in Limburg heeft voorgedaan.

Bijlage 7: Meekoppelen van andere opgaven

Aanleiding

Het NPLG kent 3 kerndoelen: de internationale verplichtingen op het gebied van (1) natuur (met als onderliggend doel de stikstofopgave), (2) water en (3) klimaat. De gebiedsprogramma's kunnen bijdragen uit het Transitiefonds krijgen bij voldoende doelbereik op deze kerndoelen. Daarnaast is er bij het schrijven van de gebiedsprogramma's kans om andere aanvullende doelen of opgaven mee te laten liften. Bijvoorbeeld eigen regionale doelen, maar ook andere doelen vanuit het Rijk.

In deze bijlage staat een voorlopig overzicht van mogelijke "mee-koppelopgaven". Op het moment wordt er door RTLG gewerkt aan een overzicht van financieringsbronnen voor deze opgaven vanuit het Rijk. Dit overzicht zal op zo snel mogelijk met de provincies gedeeld worden.

Mee-koppelende doelen:

- Aanvalsplan Grutto
- Grote Wateren
- Brandveiligheid stallen
- Duurzaam bodembeheer
- Geur en fijnstof
- Biologische landbouw
- Omschakelen naar andere productie
- Mobiliteit en bereikbaarheid
- Groen om de stad
- Kaderstelling Dierwaardige veehouderij
- Klimaatadaptatie

Mee-koppelende structurerende keuze:

- Verminderen risico's voor de gezondheid van omwonenden
- Geur en fijnstof
- Verminderen van risico's op uitbraken met en de verspreiding van (zoönotische) ziekteverwekkers

Nadere toelichting:

Mee-koppelende doelen:

- **Aanvalsplan Grutto**
Realisatie van 38 kerngebieden van minimaal 1000 ha
- **Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW)**
In dit kader zijn op een aantal plekken binnendijkse inrichtingsmaatregelen voorzien die noodzakelijk zijn om de VHR-doelen van de Grote wateren te kunnen N2000 gebieden te kunnen realiseren. Dit gaat om enkele tienduizenden hectares, voornamelijk in zones langs de rivieren, langs de randen van de Waddenzee/Eems-Dollard, rondom het IJsselmeergebied en langs enkele bekkens in de Zeeuwse Delta. Rijk en regio werken momenteel aan planvoorbereidingen van enkele projecten en preverkenningen van de 2e tranche PAGW waarbij binnendijkse inrichtingen worden meegenomen. Voor de 3e tranche PAGW zijn door de regio diverse voorstellen voor volgende projecten en preverkenningen ingediend waar eveneens met binnendijkse inrichtingen kan worden bijgedragen aan het doelbereik van de PAGW. Naar verwachting besluit het Rijk eind 2022 aan welke projecten voor de 3e tranche het beschikbare rijksbudget wordt toegekend. De cofinanciering door de regio is nu nog indicatief. Vanaf 2023 starten de

MIRT-verkenningen voor deze projecten en wordt de cofinanciering door de regio nader geconcretiseerd alsook de samenhang met andere gebiedsopgaven.

- **Brandveiligheid stallen**
Van belang om brandveiligheid mee te wegen en stalbranden te voorkomen. Bij het nieuwbouwen van een stal of het inzetten van bijvoorbeeld technologische dient brandveiligheid meegenomen te worden.
- **Duurzaam bodembeheer**
Duurzaam beheren van landbouwbodems is een breed begrip maar heeft betrekking op een goede landbouwpraktijk in combinatie met het nemen van verschillende maatregelen die een positief effect hebben op de bodemkwaliteit en biodiversiteit en geen negatief effect hebben op het milieu en het klimaat.
- **Biologische landbouw**
Bevorderen van biologische landbouw. De extensieve en grondgebonden werkwijze van biologische landbouw zorgt voor een vermindering van stikstofuitstoot, draagt bij aan verbetering van de biodiversiteit, legt een minder grote druk op de bodem en het verbetert de waterkwaliteit door verminderd gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en mest en de afwezigheid van het gebruik van kunstmest en draagt hiermee bij aan de NPLG doelen.
- **Omschakelen naar andere productie of extensiveren (bijvoorbeeld door middel van biograndstoffen en eiwitgewassen)**
De teelt van eiwitgewassen draagt bij aan de verbetering van bodem- en waterkwaliteit, duurzaam bodembeheer, stikstofbinding en daarmee tevens aan vermindering van het gebruik van (kunst)-mest. Gewassen die geteeld worden voor biograndstoffen kunnen bijdragen aan extensivering van een bouwplan. Veel van deze gewassen zijn namelijk rustgewassen, die -als zij op de juiste bodem worden geteeld- minder emissie- en uitspoelingsgevoelig zijn. Daarmee dragen zij direct bij aan de doelen op het gebied van stikstof en water, want: minder bemesting, minder gewasbeschermingsmiddelen en verbetering van de bodemkwaliteit.
- **Mobiliteit en bereikbaarheid**
Nederland bereikbaar, leefbaar en veilig houden d.m.v. een sterke en duurzame infrastructuur, boven en onder de grond. Voor een netwerk van wegen, spoorwegen, fietspaden, vaarwegen en buizen, van dijken, havens en luchthavens. Voor mobiliteit die kwalitatief goed, betaalbaar en toegankelijk is. Voor een gezonde leefomgeving met schone lucht, schone bodem, schone rivieren en een schone zee.
- **Groen om de stad**
Verbinding stad en buiten de stad (landelijk gebied). Inzetten van het “van Gogh” idee zoals in Brabant. Het toepassen van een ecologische structuur van de stad naar het land.

Basiskwaliteit natuur realiseren door instandhouding en verbeteren soorten VHR.
Reden: het gaat niet goed met de biodiversiteit in stedelijk en landelijk gebied.

Voor soorten zijn groen/blauwe verbindingen van belang. Ook verbindingen tussen stedelijk gebied en landelijk gebied (dat onderscheid kennen soorten immers niet). In en om het stedelijk gebied is het van belang dat Basiskwaliteit natuur wordt hersteld en tegelijkertijd kan de natuur om de stad bijdragen aan klimaatadaptatie en gezondheid en welzijn van mensen (bewegen, mentale gezondheid, recreatiemogelijkheden, etc.). Voor het herstel van de biodiversiteit in stedelijk gebied, zal ook het gebied om de stad betrokken moeten worden. Zonder herstel van biodiversiteit

komen allerlei maatschappelijke opgaven in de knel waaronder energietransitie en woningbouwopgave. Vanuit de Kamer liggen diverse moties die betrekking hebben op het gebied om de stad, o.a.: ecologisch bermbeheer, opnemen van een norm voor groen rondom de steden, natuurinclusief bouwen (gebeurt ook om de stad).

- **Kaderstelling Dierwaardige veehouderij**

Waarborgen van dierenwelzijn (positief welzijn voor dieren) en diergezondheid in de veehouderij. Dierwaardige veehouderij is een integraal onderdeel van kringlooplandbouw. In een integrale benadering worden zowel de hoofddoelen van het NPLG als de andere hoofddoelen van kringlooplandbouw bevorderd, waaronder dierenwelzijn en diergezondheid. Bij het verbouwen of verplaatsen van stallen inzetten op het gebruik van integraal duurzame systemen. Onderdeel van integrale duurzaamheid is dat het stal-/houderijsysteem diergericht ontworpen is. De eisen van diergericht ontwerpen kunnen dus worden meegenomen in de planvorming (zie hierboven).

- **Klimaatadaptatie**

Het is cruciaal om de gevolgen van klimaatverandering voor de land- en tuinbouw een goede plek te geven in de provinciale gebiedsplannen, zodat (risico)analyses, toekomstbeelden, maatregelen en oplossingsrichtingen voor het landelijk gebied integraal gecombineerd kunnen worden om mal-adaptatie en desinvestering op de langere termijn te voorkomen.

Mee-koppelende structurerende keuzes:

- **Verminderen risico's voor de gezondheid van omwonenden**

De voorgestelde adviezen voor structurerende keuzes op het terrein van volksgezondheid in relatie tot het risico voor omwonenden zijn:

1. Plaatsing van geitenhouderijen binnen een straal van 500 meter van woonkernen en specifiek (zorg) instellingen of bijvoorbeeld scholen of kinderopvang zoveel mogelijk te voorkomen;
2. Zoveel mogelijk voorkomen dat andere intensieve veehouderijbedrijven worden geplaatst binnen een straal van 250 meter van woonkernen en specifiek (zorg) instellingen.
3. Bij de keuze voor het stoppen verplaatsen/omschakelen/uitbreiden van bedrijven deze structurerende keuze mee te nemen bij bedrijven die zich in bovengenoemde zones rondom woonkernen, kwetsbare (zorg) instellingen of scholen bevinden.

Deze adviezen zijn in lijn met de afstandsnormen uit de Handreiking Veehouderij en Gezondheid Omwonenden van InfoMil. Deze handreiking bestaat sinds 2019 en is bedoeld om decentrale overheden te ondersteunen in de besluitvorming over veehouderijen in relatie tot de gezondheid van omwonenden.

- **Verminderen van risico's op uitbraken met en de verspreiding van (zoönotische) ziekteverwekkers**

Om het risico op uitbraken met en verspreiding van (zoönotische) ziekteverwekkers te verminderen worden in deze handreiking op een later moment adviezen geformuleerd. Met deze adviezen krijgen decentrale overheden handvatten voor hun besluitvormingsproces binnen het NPLG, zoals in situaties waarin keuzes gemaakt moeten worden over bedrijfsbeëindiging of vergunningverlening bij nieuwvestiging, uitbreiding, of omschakeling.

- **Geur en fijnstof**

Bij de transitie van het landelijk gebied worden geur en fijnstof dusdanig verminderd dat er geen (lokale) verslechtering in leefbaarheid (waaronder geur) en luchtkwaliteit (waaronder fijnstof) meer plaats vindt, er geen extreem- of zeer slechte milieugezondheidskwaliteit meer voorkomt en er geen overschrijdingen van de Europese grenswaarden voor fijnstof meer plaatsvinden.

Deze handreiking voor de gebiedsprogramma's NPLG is een uitgave van:

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit,
Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

November 2022 | Publicatie-nr. 22407986